

Вознюк О.В. Людська свідомість як механізм актуалізації ноосфери на планеті Земля // Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: під час випробувань і надалі: колективна монографія / До 161-річчя від дня народження В. І. Вернадського; за загал. ред. В. В. Рибалки. Київ–Кременчук: Вид-во «NovaBook», 2024. Т. 4. 534 с. – С. 257-309. ISBN 978-617-639-466-2

ЛЮДСЬКА СВІДОМІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ АКТУАЛІЗАЦІЇ НООСФЕРИ НА ПЛАНЕТІ ЗЕМЛЯ

О. В. Вознюк

Анотація. Дослідження присвячується проблемі моделювання ноосфери через аналіз людської свідомості. Вивчення властивостей ноосфери і свідомості дозволяє зробити висновок про онтологічну ізоморфність цих двох феноменів: якщо ноосфера розуміється як біосоціальне, психоментальне, енергоінформаційне, біопольове, духовне утворення, що кристалізується на основі когеренції (погодження, синергії) різнопланового змісту свідомостей представників планети Земля, то свідомість, по-перше, виступає ідеальним, енергоінформаційним, біопольовим, психофізичним, духовним утворенням (на що вказують безліч фактів, таких, наприклад, як захворювання на гідроцефалію, феномени симультанного впізнавання, прекогніції, паранормальні явища та ін.); по-друге, свідомість може розумітися як сутність *Homo sapiens*, кристалізована у формі синергії всіх аспектів *Homo sapiens*, що дозволяє редукувати свідомість до душі – вічної сутності людини. Таким чином, визначити властивості ноосфери можна на основі властивостей людської свідомості, у вивченні якої сучасні дослідники досягли певних успіхів.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, свобода, ноосфера, синергія, квантово-фотонний рівень Всесвіту, фізичний вакуум, Абсолют, принципи нелокальності.

*У ноосфері вирішальним і визначальним чинником є духовне життя особистості...
Немає нічого ціннішого у світі і нічого, що вимагає більшого збереження та поваги,
ніж вільна людська особистість...*

В. І. Вернадський

Вступ

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації у світі засвідчує експансію глобалізаційних процесів, зумовлених входженням людства в критичну / ноосферну фазу свого розвитку, що виявляється у певній зміні фізичних параметрів космосоціоприродної реальності, коли матеріальна структура близької до Землі космічної зони нашої галактики піддається «ущільненню». Про це опосередковано свідчить факт, експлікований у 2010 р. у журналі «Nature», де була опублікована стаття, в якій йдеться про чотириохвідроткове зменшення розміру протона. При цьому значно змінилися частотні характеристики геомагнітного поля Землі (підвищилася його частота).

Також спостерігається значне зниження інтенсивності геомагнітного поля нашої планети (за останні сотні років зафіксоване таке зниження на 30–40%). Таке зменшення цього найважливішого життєвого ресурсу (живі організми, що повністю ізольовані від геомагнітних полів, гинуть у лічені дні), викликає, як показують експерименти, значне підвищення агресивності живих істот, а також масові ракові метастази в їхніх організмах.

Якщо екстраполювати зазначені факти на людський організм, то зазначені процеси говорять про його м'язово-судинне ущільнення, а також про підвищення його психоемоційного тону разом з інтенсифікацією електромагнітної активності головного мозку (активізація β -ритму), що свідчить про стан стресу, в якому, схоже, перебуває і наша планета.

Цікаво, що дослідження українських науковців (Дмитро Старий та Ірина Солдатенко) довели розширення Всесвіту, і як наслідок – прискорення фізичного часу.

Загалом, трансмутаційний розвиток речовини планети Земля супроводжується прискоренням тектонічних процесів, зростанням їхньої інтенсивності, появою вибухових процесів. Геологи вважають, що планета Земля знаходиться на останньому етапі планетарно-геологічної еволюції, оскільки вичерпано точкові групи симетрії у мінеральному світі. Тривалість кожного тектонічного етапу Землі на 50 млн. років коротша за попередній, а останній етап, свідками якого ми є, вже не може укоротитися на цю величину. У цьому контексті сучасна епоха розуміється дослідникам як поворотний пункт геологічної, і, можливо, біологічної історії Землі.

Людство, що увійшло в еру глобалізації, нудиться тривожними передчуттями глобальної катастрофи, або соціально-екологічного апокаліпсису, який релігійною свідомістю сприймається як «кінець світу». При цьому символізм Другого пришествя пов'язується не тільки з юдейсько-християнською релігією. Богослови, антропологи, історики, філософи виявили паралельні поняття в Ісламі, Буддизмі, Зороастризмі, а також у культурах «третього світу». Буддисти живуть в очікуванні Майтреї – «рятівника людства», який має з'явитися в Калі-Юзі («залізний вік»), християни чекають другого пришествя, іудеї – першого, зороастрійці чекають на Сошиоша, мусульмани – на Мунтазара, китайці – на Мітоло, китайці-буддисти – на Міле, японці – на Мироку, індуси – на Калка Аватару... Як пише Р.Генон, «Численні пророки минулого і теперішнього закликають нас бути готовими до події божественного порядку і величезного значення, – події, яка насувається з дедалі більшою швидкістю. Грізні оракули сповіщають, що терміни вже виповнилися».

Аналіз сучасної епохи також переконує в тому, що людство входить у критичну фазу свого розвитку, а математична модель зростання населення Землі говорить про так званий «момент загострення» у розвитку людської цивілізації у 2025 р., що загрожує найнесподіванішими подіями, описати які наука не в змозі.

Джон фон Нейман вважав, що технологічний прогрес, що прискорюється експонентним чином, наближає людство до певної критичної (технологічної) сингулярності, після якої наш вид вже не існуватиме у відомій нам формі.

Входження людства до якісно нового – ноосферного – етапу свого розвитку, потребує глибокого аналізу феномена ноосфери. Оскільки властивості ноосфери та свідомості феноменологічно ізоморфні, то визначити властивості ноосфери (як гіпотетичного втілення найвищого етапу розвитку людської цивілізації) можна на основі властивостей людської свідомості.

1. Властивості свідомості

Свідомість / самосвідомість людини можна вважати вищою (духовно-ноосферною) формою розвитку матерії. Аналіз феномена свідомості (що ми здійснили у численних статтях та монографіях) дозволяє охарактеризувати свідомість таким чином.

1. Свідомість володіє ідеальною природою (у силу цього її можна розуміти як нейтральне утворення, сформоване в процесі синергії та взаємної компенсації протилежних аспектів людини – першої та другої сигнальної систем, образу та знаку, емоційного та логічного, суб'єктивного та об'єктивного змісту психоментальних процесів, право- та лівопівкульних функцій, процесів нервового збудження та гальмування, асиміляції та дисиміляції тощо). *Принцип єдності внутрішнього і зовнішнього, суб'єктивного та об'єктивного як генеративний момент свідомості* реалізується в дослідженнях Дж.Гібсона, якому вдалося показати, що процес сприйняття навколишнього світу людиною відбувається на межі суб'єктивного та об'єктивного світів і по суті зводиться до резонансу психіки живої істоти зі структурами зовнішнього середовища. У процесі такого резонансу відбувається зчитування інформації про ті можливості, що приховані у довкіллі, і відповідно актуалізується реакція на ці можливості.

2. Якщо Всесвіт на його фундаментальному квантово-фотонному рівні (на рівні мінімальної порції енергії) є єдністю (в якій такі аспекти, як простір і час, хвильове і корпускулярне, просте і складне, внутрішнє і зовнішнє, причина і наслідок, минуле і майбутнє не диференціюються), то у функціонуванні людської свідомості квантова реальність відіграє ключову роль [6].

3. Свідомість є необхідною та достатньою умовою актуалізації людської особистості – вільної, самодетермінованої, самореферентної сутності як мети та вищого етапу розвитку людини (порівняймо з ноосферою як метою та вищим етапом розвитку людства).

4. Свідомість, згідно з квантовим феноменом «Спостерігач» сучасної фізики (відповідно до якого для актуалізації реальності, що перебуває спочатку в непроявленому / хвильовому стані, потрібний певний «спостерігач» / свідомість, присутність якого приводить до «схлопування хвильового пакета» та актуалізації загалом відомих фізичних феноменів), і також згідно з антропним космологічним принципом, можна розуміти як ініціатора / творця дійсності, який виявляє божественно-абсолютну природу.

5. Свідомість характеризується *такими властивостями*, як:

1) *самореферентність* (узгодженість тільки із собою, подібно до самореферентності Абсолюту / Бога, що розкривається у відповіді на запитання «Хто є Бог?» – «Бог є Той, Хто є Бог»);

2) *рефлексія / рефлексивність* як самосвідомість як здатність людини подивитися на себе з боку (з позиції зовнішнього середовища), перебуваючи при цьому у внутрішньому середовищі, поєднуючи об'єктивне та суб'єктивне, внутрішнє та зовнішнє, «Я» та не-«Я»;

3) *трансценденція* (здатність підніматися, абстрагуватися над світом як здатність долати будь-яку реальність, що передбачає вихід за межі цієї реальності у сферу Абсолюту, який, за визначенням, є передвічним, всюдисущим, всемогутнім тощо);

4) *дипластія* як фундаментальна властивість людської психіки (дипластія визначається як «операційна інтеграція», як результат парадоксального, багатозначного, «сутінкового» мислення, як енантіосемія – двоїстість, парадоксальність смислів, властивий тільки людській свідомості психологічний феномен, що дає можливість сприймати абсурд і оперувати ним, поєднуючи в одному понятійному контексті несумісні стани, поняття, речі, відносини, що мовою виражається оксимороном – «живий мертвий», «сильна слабкість», «геніальна тупість» тощо);

5) *всюдиприсутність* (в акті мислення, у процесі понятійного і образного відображення дійсності свідомість може миттєво «перебувати» всюди, характеризуючись таким чином властивістю нелокальності);

6) *емерджентність* (свідомість виявляє такий синергетичний феномен, як «ціле, більше частин», або «системні властивості», коли всі аспекти людини в процесі їхньої синергії виявляють свідомість як системну властивість цілісної людини, що емерджентним чином з'явилася начебто нізвідки – з «ніщо»; свідомість при цьому не зводиться до цих аспектів людини);

7) *ідеальність* (свідомість у певному розумінні суперечить матеріальному, локалізується у сфері нереального, потенційного, віртуального);

8) *дихотомічність* (з одного боку, свідомість немов би суперечить матеріальному, локалізується у сфері ідеального, а, з іншого боку, це ідеальне є результатом функцій матеріального субстрату мислення – мозку);

9) *абсолютність* (свідомість поєднує матеріальне та ідеальне, оскільки розуміється як специфічний спосіб буття об'єкта в психічному світі суб'єкта, як відображення дійсності у духовній / ідеальній сфері);

10) *містичність* (здатність свідомості як відбивати невидиме, нереальне, примарне, віртуальне, неіснуюче, так і оперувати цими феноменами);

11) *інтенціональність* (здатність до сенсотворення, а також до цілеутворення, оскільки сенс можна розуміти як «думку про мету»);

12) *ідеаторність* (здатність творити та відтворювати ідеї як інструменти для пізнання, освоєння та перетворення світу людиною);

13) *відображальність* (здатність будувати внутрішню модель / картину світу з урахуванням його відображення у вигляді специфічних форм свідомості);

14) *мислення* (здатність людини, що володіє свідомістю, до мислення як усвідомленого та знаково-символічного сприйняття, узагальненого та опосередкованого відображення дійсності);

15) *негентропійність* (у термодинамічному плані мислення як фундаментальна властивість свідомості виступає «енергетично безкоштовним феноменом» [6]);

16) *інтегративність* (свідомість людини, так чи інакше, інтегрує функції всіх аспектів людини, оскільки рефлексивні ресурси свідомості актуалізуються у вигляді емоцій, пам'яті, мислення, уваги, волі, уяви тощо, а останні інкорпоровані загалом у космос психофізіологічних процесів людського організму).

6. Свідомість як принцип свободи та ідеальна, індетермінантна сутність у *телеологічному плані* досягається (формується, розвивається, виявляється, реалізується, актуалізується) у «нейтральній точці», в якій людина звільняється від будь-яких і загалом екзистенційних модальностей, локалізованих у цій нейтральній точці у вигляді певного феномену, котрий мовою класичної логіки інтерпретується через такі категорії, як парадокс, антиномія, апорія, диво, абсурд, хаос, містичне, ідеальне, точка біфуркації. Ця «нейтральна точка» є одночасно *початком, виток*ом реальності (що породжується, згідно з новітніми космологічними уявленнями, за допомогою поділу / розщеплення нейтральної сутності – ефіру, «пра-речовини», ніщо, фізичного вакууму – на протилежності: «плюс і мінус», речовина і поле, енергія і інформація, надлишкова і недостатня сутності), так і *метою, підсумком, кінцем* існування реальності (це досягається за допомогою взаємної анігіляції надлишкової та недостатньої сутності, що актуалізує «нейтральну точку», коли на третьому етапі розвитку реальність діалектичним чином повертається до свого першого етапу, виявляючи три діалектичні етапи розвитку будь-чого: теза – антитеза – синтез) (рис. 1).

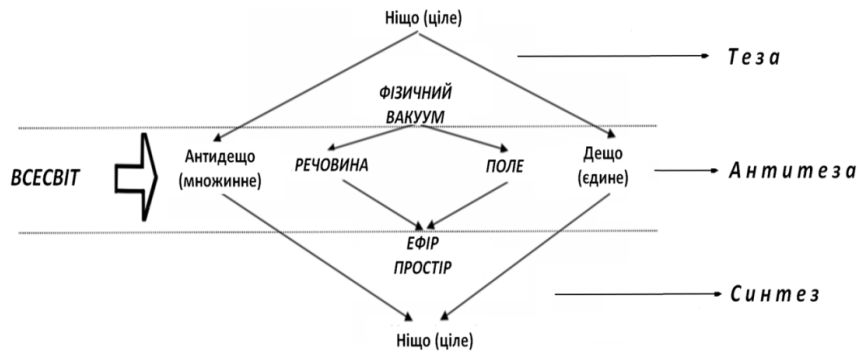

Рис. 1. Генеза реальності

За таких умов початок і кінець у релігії набуває сакрального змісту: «Я є Перший і Останній, і живий; і був мертвий... і маю ключі від пекла та смерті» (Откр. 1: 17–19); «Бо все з Нього, Ним і до Нього» (Рим. 11: 35), «Я є Альфа і Омега, початок і кінець, говорить Господь, Який є, був, і прийде, Вседержитель» (Откр. 1: 8); у Бхагавад-Гіті Господь Кришна визначає Себе як «початок, середина і кінець усіх творінь».

7. Свідомість як принцип свободи та ідеальна сутність у **процесуальному плані** реалізується в моделі хвилі (як втіленні руху в абстрактному вигляді) у перехідній точці – у точці «нуль функції», в якій один феномен трансформується в якісно інший (протилежний) феномен, коли перший феномен перестає існувати, а другий феномен ще не починає існувати, а реальність виявляється ніби у «підвішеному» / нейтральному стані. У розумінні синергетики «нуль функції» моделює «точку біфуркації» та регулюється, так звану, «теорією критичних явищ».

2. Теорія критичних явищ як інструмент дослідження Всесвіту та людської свідомості. Механізми формування свідомості

1. Теорія критичних явищ оперує граничною реальністю, яка моделюється за допомогою хвилі у вигляді точки – «**нуль функції**». Ця точка у математичному сенсі рівновіддалена щодо всіх «ділянок» хвилі, оскільки відносно нуля всі числові вирази однаково невизначені. Нуль як виразник критичного стану при цьому виражає критичну (покійну, нейтральну) фазу розвитку, в якій відбуваються всі перетворення, всі види трансформацій (рис. 2).

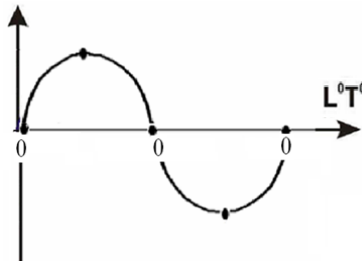

Рис. 2. Ілюстрація нулів функції

У філософії межа як парадоксальна сутність відбивається у понятті «*еволюційної середини*», або «*перехідної сходинки*» від однієї якості до іншої, у сфері якої старої якості вже немає, а нової – ще немає. Її філософи називали «*середнім терміном*» щодо понять, які фіксують початковий і завершальний якісний стан об'єкта, розвиток якого аналізується.

2. Парадоксальність межі як певного принципу, що конститує цілісність і безперервність розвитку і руху як такого (у силу того, що межа, що виражає певну **нульову, нейтральну, парадоксальну** реальність на хвильовому континуумі зміни станів предмета, що розвивається, де старого стану вже немає, а нового, *поєднує минуле з майбутнім*), підтверджується так званим **парадоксом розвитку**, який полягає в тому, що якщо щось нове виникає зі старого, то воно вже має утримуватися в ньому в потенційно-можливому, віртуальному стані і, тому, не є «радикально» новим у повному значенні цього слова, оскільки в цьому випадку стиралася б різниця між новим і старим: якщо нове виникло зі старого, то воно, отже, було локалізовано в ньому в потенційно-можливому, віртуальному стані і не є принципово новим.

3. Будь-який процес переходу від однієї якості до іншої вимагає реалізації принципу асиметрії, що породжує дихотомію «причина-наслідок», яка постає, як вважав П. Кюрі, джерелом

буття. Як писав П. Кюрі, «немає дії без причини, дії – це явища, для виникнення яких завжди необхідна деяка дисиметрія», тобто певна невідповідність між енергетичним статусом систем, що взаємодіють, приходять у зіткнення. Ця невідповідність походить з коливального синусоїдального характеру будь-якого процесу, коли за спадом обов'язково має місце підйом. У науці цей принцип знаходить своє втілення в законах збереження матерії та енергії, а у сфері релігії – у законі відплати, коли та чи дія людини має тенденцію «погашатися», нейтралізуватися певною спокутною протидією, еквівалентною дії, що її породила. У Біблії цей принцип ілюструється рядками: «Хто з мечем прийде, від меча і загине», або «Око – за око, зуб – за зуб».

4. Загалом, осмислення **фундаментальної структури нашої реальності** дозволяє стверджувати, що її нейтральна основа, яка узгоджується з фізичним (абсолютним) вакуумом («ніщо», «порожнечею», ефіром давніх філософів, «нульовим» станом матерії, хаосом, фундаментальною вакуумною симетрією тощо), відіграє ключову роль у Всесвіті, втілюючи **магістральну мету розвитку Всесвіту, суспільства та людини – свідомість / свободу**. Ця мета втілюється у Всесвіті завдяки кільком механізмам, один з яких реалізується завдяки нейтральній (критичній, граничній, хаотичній) точці переходу живих і неживих систем з одного стану в інший у процесі їх функціонування та розвитку. У цій перехідній нейтральній точці виявляється фундаментальна божественна сутність – свобода / самосвідомість, заради якої існує все, що існує. Людина в процесі життєдіяльності як на рівні цілісного організму, так і на рівні окремих його органів перетинає цей стан, що гармонізує живі і неживі середовища та організми нейтральний, котрий завдяки своєму універсальному і імперативному характеру набуває наркотичної привабливості. Будь-який агент (речове утворення, а також сенсорний вплив), що діє на організм ззовні, може виступати в ролі наркотику за умови, що він ініціює перехідні (фазові, нейтральні, нульові) стани і виштовхує / замінює вироблені в організмі «природні» речовини, здатні викликати подібні ж перехідні стани (ці «природні» речовини, як правило, не викликають наркотичної залежності з причини їх гармонійної взаємодії та взаємокомпенсувального впливу на функції людського організму).

5. Існування як динамічний феномен актуалізується в моменти переходу одного в інше. Істинна свобода людини, «момент Істини», до якого вона постійно прагне, здобувається у процесі такого переходу, що виявляється в контексті різних психофізіологічних реакцій у процесі реалізації людських потреб, інстинктів, тобто у процесі споживання їжі, випивки, куріння, споживання наркотиків, сексу, творчості тощо. За таких умов у контексті синергетичного знання розвиток / зміну об'єктів можна подати у вигляді синергетичної схеми чергування ієрархічної та деієрархічної фаз розвитку системи [2], коли система при цьому проходить нейтральну / граничну точку свого розвитку (рис. 3).

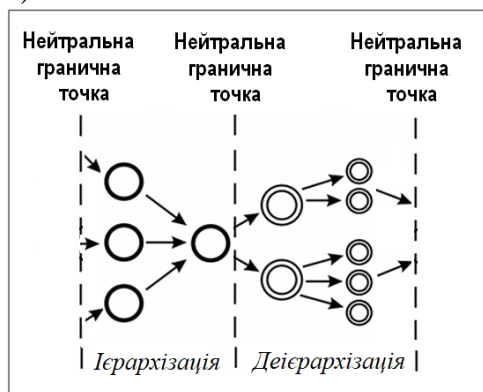

Рис. 3. Чергування процесів ієрархізації та деієрархізації системи, що розвивається: синергетична «гра в бісер»

Ця границя має не тільки **просторовий** вираз як «дещо», що знаходиться «між» об'єктами, що взаємодіють, а й **хронально-динамічний** вираз як зона на континуумі розвитку / зміни об'єктів, коли вони, розвиваючись, змінюють свій стан на інший, перетинаючи певну граничну зону (на хвилі це нулі функції), де старого стану *вже* немає, а нового *ще* немає. При цьому феномен границі конститує **єдність простору та часу** як фундаментальних категорій матерії.

У зв'язку з цим можна говорити про **два напрями еволюції суцього**: один напрям надає речовині індивідуальної форми за принципами симетрії та аналогії, а другий – забезпечує виникнення функції через несиметричні види енергії. Ці процеси реалізують відцентрові та

доцентрові вектори. Для перших характерно вивільнення енергії (віддача у середовище), спрощення структури, зростання однорідності, втрата елементів, дезінтеграція. Для других – зв'язування додаткової енергії (захоплення із середовища), ускладнення структури, поглиблення індивідуальності, збільшення (прирошення) елементів, інтеграція.

6. Свідомість / самосвідомість при цьому як проміжно-граничний феномен, що актуалізується у нейтральних, граничних станах реальності, виявляє 1) *керуючо-вольовий* і 2) *гіпно-наркотичний* статуси (стани), оскільки в проміжному біфуркаційному стані (у точці «нуль функції» як своєрідного пульта керування реальністю), де кристалізується свідомість, людина може впливати як на себе та інших (керуючо-вольовий статус), так і піддаватися впливу інших (гіпно-наркотичний статус).

Свідомість / самосвідомість / свобода, що, як *нейтральна сутність*, присутня у фізичному вакуумі, а також у зонах хаосу (у фазових критичних станах будь-якої системи, що розвивається), генерується на *трьох феноменологічних рівнях*. Проаналізуємо їх:

1. У нижчих (зокрема, у наркотичних) станах – фазових просторах – у процесах розвитку, зміни, трансформації, метаморфози – переходу об'єктів, що розвиваються, з одного стану в інший, що виявляє нейтральну граничну точку між цими станами, яка володіє свободою і самосвідомістю. Ця точка / фаза в контексті фундаментальної філософської моделі реальності (яку можна уявити в таких формах: «Я» та не-«Я», людина та світ, внутрішнє та зовнішнє) відповідає межі між людиною та світом. Ця нульова фаза універсальна, вона реалізується на всіх рівнях людського буття, оскільки характерна для всіх без винятку процесів, виступаючи фактором та механізмом впливу / наркотизації, що робить цю фазу сполучною ланкою і фактором цілісності як організму (людини), так і всієї космосоціоприродної реальності, у результаті чого між різними елементами / аспектами людини і світу встановлюється ієрархія і реалізуються певні взаємини.

Ця проміжна нейтральна фаза, що виявляється у всіх аспектах і актах людського буття, постає принципом та механізмом свободи / самосвідомості – метою / причиною розвитку людини та Всесвіту. Нейтральна сутність, що розглядається, виступає як *універсальною потребою людини*, так і є феноменологічною основою для наркозалежності. При цьому ця нейтральна сутність як принцип самосвідомості / свободи здобувається / реалізується завдяки всім функціям (процесам) людського організму, внаслідок чого між цими функціями встановлюються ієрархічні відносини (підпорядкування / домінування, сублимації / регресу, виштовхування / анігіляції). Звільнення від наркотичної залежності у цьому контексті передбачає заміну фазових станів, що видобуваються за допомогою наркотичних речовин, фазовими станами, що видобуваються за допомогою регулярних форсованих фізичних навантажень, зокрема, пов'язаних із фізичною працею, а також за допомогою творчої діяльності.

2. У деструктивних (демонічних) формах, що вимагають хаотизації, руйнування об'єктів реальності, завдяки чому деструктивні сутності здобувають свободу / самосвідомість, що досягається не тільки завдяки організації соціального хаосу (див. масонський принцип «поділяй і володарюй», при цьому слово «диявол» із грецької мови перекладається як «той, хто розділює», він також є «батьком брехні»), а й за допомогою активізації фазових процесів в актах задоволення потреб, які набувають наркотичного характеру, що проявляється у формулі «хліба та видовищ», тобто реалізується в процесі насадження профанічних деструктивних форм життєвої активності людини, зокрема і шляхом вживання різноманітних наркотиків, актів вандалізму, некрофільних (деструктивних) дій тощо.

3. У вищих (неприродних) формах реалізації самосвідомості / свободи, які не вимагають реалізації фазових станів та виступають терапевтичним фактором звільнення людини від наркотичної залежності різного роду:

– реалізація самосвідомості / свободи за допомогою актуалізації потенційно-можливого аспекту реальності завдяки актам цілепокладання та цілетвердження (мета знаходиться в майбутньому, якого ще немає, і концентрація на цьому віртуальному майбутньому звільняє людину від диктату «тут і тепер», тобто робить її самосвідомою істотою, здатною рефлексувати – дивитися на себе з боку з точки зору майбутнього);

– побудова самосвідомого початку за допомогою творчості – а конкретніше – завдяки вирішенню проблемних завдань, що відкриває людину невизначеності – хаосу та абсурду, дозволяючи досягти надситуативності – свободи від диктату «тут і тепер»;

– робота з парадоксами (в орієнтальних культурах – це коани) як інструментами досягнення свободи, оскільки занурення в парадокс як сферу невизначеності дозволяє реалізовувати

дипластію – властиву людському мисленню фундаментальну властивість поєднувати протилежності – несумісні сутності;

– тренінги соціально-рольової активності, в яких людина звільняється від суворої рольової ідентифікації себе з конкретними соціальними ролями, що розширює горизонт буття людини та виводить свідомість людини у сферу фізичного вакууму, дозволяючи ідентифікувати себе зі своєю монадою / душею – сутністю, що має самосвідомість і свободу;

– медитативна активність як ключ до змінених станів свідомості, як спосіб досягнення проміжного між сном та бадьорістю стану, в якому реалізується самосвідомість та здобувається свобода;

– занурення у сферу віри і містики, що дозволяє людині вийти з полону «тут і тепер» за допомогою трансценденції – виходу за межі реальності в сферу Абсолюту як позамежної вільної Сутності, що володіє самосвідомістю, а також характеризується «невичерпним парадоксальним таїнством» (О. Клеман).

7. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про нагальне завдання прогресивних держав щодо актуалізації в сучасній молодій людині її справжньої сутності (*свободи, свідомості, любові*). Людина виявляє цю сутність *епізодично і спорадично* у процесі життєдіяльності, коли змінює різні режими життєдіяльності, переходячи з одного ментально-психофізіологічного стану в інший, перетинаючи при цьому нейтральні точки. Якби стани при цьому не експлуатувалися, аж до наркотичних, всі вони відчиняють людині двері до її справжньої сутності. Однак наркотичні стани (які іноді педалюються сучасними аспектами існування людини) – деструктивні щодо здоров'я людини та суспільства. За таких умов, сучасним прогресивним державам на різних інформаційних платформах слід відкривати перед молодими людьми глибини парадоксу, невизначеності, в яких актуалізується їх творча активність (див. нашу книгу «*Педагогічна парадоксологія*»).

3. Принципи нелокальності свідомості та космосоціоприродної реальності

Якщо свідомість виступає нелокальним феноменом, то вона тотожна космосоціоприродній реальності, яка також виявляє властивості нелокальності. Як писав Д. Бом: «Ми є частиною неподільної реальності, що має вроджену здатність формулювати ідеї про себе саму... Зазначена модель нагадує індійську теорію Акаші, чи теорію космічного простору; ця субстанція вважається такою тонкою, що реєструє всі події, що відбуваються у Всесвіті... За аналогією з фізикою цю реальність можна назвати *ПОЛЕМ СВДОМОСТІ*. Це об'єднане поле – впорядкована та благотворна енергія, яка заявляє себе в тій новій галузі, куди занурені фізика, психологія та релігія».

Феномен нелокальності виступає одним із найбільш «наукових» способів ілюстрації єдності, цілісності світу, тотожності буття та свідомості. Принципи нелокальності виражають цілісність буття в контексті нелокальності його праксіологічної, гносеологічної та аксіологічної основ (див. нашу книгу «*Як можливий синтез знань*»).

Схарактеризуємо ці принципи.

1. Відповідно до *принципу (теорему) нелокальності причин Дж. Белла*, локальних причин (локальних причинно-наслідкових зв'язків) немає, оскільки їх неможливо застосувати у відкритих незамкнених системах (множинах): замкнуті системи у світі існують лише в теоретичному наближенні.

У зв'язку з цим можна говорити про *теорему Белла*: все в світі нелокально, елементарні частки тісно пов'язані між собою на певному рівні за межами часу і простору. Тобто, якщо спровокувати утворення двох часток одночасно, вони виявляться безпосередньо пов'язані одна з одною або будуть перебувати у стані суперпозиції (що виявляється парадоксом *Ейнштейна-Подільського-Розена*), у «заплутаному стані». Якщо ми потім «вистрілюємо» їх у протилежні кінці Всесвіту і через деякий час тим чи іншим чином змінимо стан однієї з часток, друга частка миттєво зміниться, щоб корелювати з новим станом першої частки.

2. Принцип *нелокальності мікрооб'єктів (квантових систем)* базується на корпускулярно-хвильовому дуалізмі та реалізується феномені непричинних несилових зв'язків у квантових системах (І. Цехмістро [6]), тим фактом, що кожна субатомна частка по суті виступає всіма частками. Зазначимо, що ця нелокальність виявляється на фундаментальному квантовому рівні Всесвіту, на якому такі його аспекти, як внутрішнє і зовнішнє, просте і складне, частина і ціле, причина і наслідок, минуле, сьогодення та майбутнє... не диференціюються.

До цього ж смислової низки належать і експериментальні дані А. Аспекта, які свідчать, що нелокальний характер квантових систем є загальною властивістю природи, а не штучною ситуацією, згенерованою в лабораторних умовах [7].

3) Принцип **нелокальності об'єктів Всесвіту**, кожен із яких позбавлений внутрішньої сутності, виявляє принцип самоподібності та внутрішньої цілісності – феномен фрактально-голограмної організації людини та світу [16].

Потрібно також сказати і те, що світ як універсум постає як дещо єдине, де кожен предмет або явище є невід'ємною частиною *цілого*, тобто тим, без чого світ як ціле існувати не може. Тому кожен елемент світу є унікальним і має абсолютну цінність для світу загалом та для кожного окремого його елемента, зокрема. Ми бачимо, що *кожна річ у Всесвіті, та й сам Всесвіт, постають перед нами як дещо абсолютне, надціннісне, нелокалізоване у просторі і часі, як занурені у всезагальний, тотальний зв'язок*.

Тут ми виявляємо і *нелокальність властивостей предмета*, коли окрема властивість предмета, об'єднуючись у цілісність за принципом нададитивності (синергетичного феномену системної цілісності, коли «ціле більше частин») – позбавляється визначеності.

«Системний або організаційний принцип прив'язує пізнання частин до пізнання цілого; при цьому здійснюється човниковий рух від частин до цілого і від цілого до частин. Голографічний принцип показує, що в будь-якому складному явищі не тільки частина входить у ціле, але й ціле вбудоване в кожен частину. Принцип зворотного зв'язку, введений ще Норбертом Вінером, дозволяє пізнавати саморегульовальні процеси. Причина і наслідок замикаються в рекурсивну петлю: причина впливає на наслідок, а наслідок – на причину. Принцип рекурсивної петлі розвиває поняття регуляції в поняття самовиробництва і самоорганізації; це – генеруюча петля, в якій продукти самі стають виробниками і причинами того, що їх виробляє. Принцип автоекоорганізації (автономії / залежності) полягає в тому, що живі істоти є істотами, які самоорганізуються і тому витрачають енергію, щоб підтримати свою автономію; їх автономія невідділена від їх залежності від оточення, отже, нам потрібно їх розуміти як автоекоорганізуючі істоти. Діалогічний принцип полягає у встановленні додаткового, конкурентного, антагоністичного зв'язку між двома протилежностями; найкраще всього його ілюструє формула Геракліта: «Жити, вмираючи, і вмирати, живучи». Принцип повторного введення того, хто пізнає, у будь-який процес пізнання відновлює суб'єкта і відводить йому належне місце у процесі пізнання, оскільки немає «дзеркального» пізнання об'єктивного світу, пізнання є завжди перекладом і конструкцією. Будь-яке спостереження і будь-яке понятійне уявлення мають знання спостерігача, який сприймає світ, і мислячої істоти. Немає пізнання без самопізнання, спостереження без самоспостереження» (Е. Морен).

4. Принцип **нелокальності психічних феноменів** знаходить своє відображення, насамперед, у феномені синхронності К. Юнга, згідно з яким явища фізичної та психічної реальності мають паралельне значення. К. Юнг у книгах *«Синхронність і людська доля»* (1955), *«Синхроністичність: акаузальний об'єднувальний принцип»* (1960) пише про невідомий процес, який перетинає простір-час і впорядковує події (подібно до архетипу, що впорядковує свідомість людини і людства) із тим, щоб події фізичної та психічної реальності набували паралельного значення, коли здавалося б незв'язані процеси матеріального світу та людської психіки позитивним чином взаємно корелюють. Пауль Кремер у книзі *«Закон послідовностей»* (1919) писав, що послідовності «всюдисущі і нескінченні у житті, природі, космосі».

Тут виявляється зв'язність світу, єдність фізичного та психічного в контексті аналізу імовірнісного аспекту реальності. Починаючи з 1996 р., різко зросло використання у дослідженнях фізичних пристроїв – генераторів випадків чисел (далі – ГВЧ). Зазначені прилади засновані на запису так званого **флікер-шуму** та комп'ютерної обробки його сигналів, що автоматично відображають випадковий набір чисел у вигляді нуля та одиниці в серіях по 200 біт за секунду і підрахунку за спеціальною програмою **імовірності появи цих чисел** та її відхилення від середніх значень за наявності зовнішніх впливів. Як відомо в математиці, поява таких чисел при безперервній роботі кожного ГВЧ є абсолютно випадковою подією. Відповідно до міжнародного проекту такі генератори були встановлені у 60 країнах світу, де вони працюють безперервно всі роки. Виявилося, що в дні, коли увага світової громадськості привернена до якихось важливих подій у житті людства, наприклад, до терористичного акту в Нью-Йорку 11 вересня 2001 р., смерті відомих світових особистостей – принцеси Діани, Матері Терези, Папи Івана Павла II або до проведення суспільно-значущих заходів у спорті, культурі, всі ці події знаходять відображення в роботі ГВЧ, коли точно в той же час, той же день, годину і хвилину ймовірність повторюваності одних і тих чисел серед усіх ГВЧ різко і високо

(до 1 %!) статистично достовірно зростає. Це вказує на те, що є прямий зв'язок у світовому масштабі між *Глобальною Свідомістю* та емоційним станом людей, причетних до таких подій, та роботою електронних приладів типу ГВЧ. *Флікер свідчить про глибоку гармонію, що вислизає від нашого розумового розуміння. За таких умов у людей починає актуалізуватися віра в розумну організацію світу, встановлену Творцем, яку можна зрозуміти як результат творчого процесу.*

Механізм цих явищ і його причини поки невідомі, але можна припустити кумулятивний глобальний ментальний вплив величезних мас людей на роботу ГВЧ на квантовому рівні і, коли відбувається вплив на хвильову функцію квантових об'єктів і зміну ентропії самої системи.

5. Принцип *логіко-семантичної, гносеологічної нелокальності* виявляє обмеженість процедури пізнання. Одним з *основних каменем спотикання класичної теорії пізнання* завжди був і залишається аксіоматичний принцип побудови основ логічного руху думки, що виступає «локомотивом» пізнання реальності. Лінійний процес цього руху нерозв'язно суперечливий, оскільки процес доведення (у контексті логіки доведення) базується на підставах (аксіомах), які неможливо довести. Це стосується загалом і різноаспектних логіко-теоретичних побудов, в основу яких обов'язково закладено певні беззаперечні постулати, теоретичні положення, які неможливо ні довести, ані спростувати (К. Гьодель). Тому повне і остаточне пояснення та обґрунтування будь-чого принципово неможливе. За таких умов існування нашої реальності теоретично неможливо ні довести, ані спростувати.

Подібне важливе утруднення виявляється і в логіці визначення, згідно з якою для визначення предмета потрібно порівняти його з іншими предметами, які, у принципі, якщо бути до кінця послідовним, також повинні бути залучені до цієї процедури. Тому для визначення будь-якого предмета слід порівняти його абсолютно з усіма предметами нашого Всесвіту, а в обсяг поняття цього предмета входить зміст понять усіх цих предметів. Тому в логічний контекст предмета, що визначається, входять усі без винятку предмети нашого світу, тобто кожен предмет логіко-семантичним чином складається з усіх предметів нашого світу, подібно до того, як «кожна елементарна частка складається з усіх елементарних частинок».

Крім того, у гносеологічному корпусі результатів пізнання світу містяться закони, закономірності (наприклад, закони діалектики, універсальна парадигма розвитку та циклічності), а також численні теоретичні та практичні додатки до феномену «золотого перетину» тощо, що говорить про принцип повторюваності, а тому нелокальності (неунікальності) феноменів реальності у контексті їх пізнання.

6. *Мислення виступає нелокальним / граничним феноменом*, оскільки межа виступає сполучною ланкою логічного руху думки. Пояснимо цей висновок:

- 1) Щоб визначити предмет, потрібно порівняти його з іншими предметами.
- 2) Для цього ми переходимо за межу предмета, яка відокремлює його від інших предметів та світу загалом.
- 3) Цій же логічній процедурі піддається і кожен предмет цього світу, який ми визначаємо.
- 4) Тому загалом у процесі визначення всіх предметів світу ми змушені постійно обертатися у сфері їхніх границь.

Людина як мисляча істота здатна генерувати парадокси, оскільки здатна поєднувати в одному логічному контексті непоєднані, несумісні, протилежні сутності, що виявляє як дипластію, так і онтологічні і семантичні парадокси, апорії. За таких умов мислення в повному розумінні цього слова як творче діалектичне мислення (а не інтелектуальний процес цифрового комп'ютера) постає парадоксальним процесом, оскільки постійно поєднує протилежності – частину та ціле, внутрішнє та зовнішнє, конкретне та абстрактне, суб'єктивне та об'єктивне, знак та предмет, істоту та її ім'я...

У зв'язку з цим можна говорити, що парадокс (абсурд) виявляє позитивну цінність для розвитку людини і суспільства і є одним із ключових соціальних феноменів, що відповідає вищому змісту людського буття.

Будь-яке мислення у його істинній формі є виходом за межі актуальної даності – конкретної ситуації, конкретного предмета – у сферу абстракції. При цьому поєднання конкретного і абстрактного, предмету та середовища відбувається у проміжній між ними сфері – межі, що має парадоксальний зміст, оскільки неможливо сказати, кому з них (конкретному чи абстрактному, предмету чи середовищу), які вона поділяє, вона належить. Саме ця межа як принцип подолання актуального / суцього постає головним механізмом мислення через трансцендування за межі світу, який відокремлений від Абсолюту саме певною онтологічною та гносеологічною межею.

Таким чином, в акті мислення ми постійно виходимо за межі буття (як принципу детермінізму та актуальної даності), що постає і механізмом пізнання, осягнення Бога як граничної сутності. Тому кожен акт мислення є акт пізнання Бога і водночас засіб, за допомогою якого людина взаємодіє з Богом, складаючи з Ним єдиний нерозривний комплекс.

Мислення, тому, є підготовка до діалогу з Богом, якщо воно виступає мисленням за визначенням – тобто мисленням, в якому реалізується дещо парадоксальне завдяки поєднанню непоєднуваного (тут осягається Істина «як єдність протилежностей»: «і пізнаєте істину, в істина зробить вас вільними» (Ів, 8: 32). При цьому найадекватнішим предметом мислення / пізнання є Бог як парадокс – «невичерпне парадоксальне таїнство» (О. Клеман): у Бозі парадокс залишається незмінним і постійним, водночас добування парадоксів у світі за допомогою мислення є актом непостійним і невпорядкованим, тому мислення про Бога як занурення людини в перманентний парадокс є молитва (і медитація як поєднання протилежностей – протилежних психоемоційних станів). За таких умов, мислення як молитву (медитацію) можна розуміти як найвищий рівень існування і буття в цілому, а також критерієм, показником і механізмом реалізації особистості як вільної божественної трансцендентальної сутності.

Саме мислення як здатність людини бути *Homo Sapiens* виникає, як вважає Б. Поршнев, у результаті процесу «збивання мотивів» – поєднання протилежних психоемоційних станів. При цьому мова (мовлення) як реалізація механізмів другої сигнальної системи, згідно з Б. Поршневим, є актом сугестії, тобто соціального впливу (як найзагальніший фундаментальний принцип впливу як такого).

Нелокальність мислення проявляється у феномені *постмодерністського мислення*: наш світ відбивається і освоюється людиною у вигляді дуальних дихотомій, проте не зводиться до цих дуальностей, у сутнісній основі яких знаходиться дещо *третє* – якась проміжна і нейтральна стосовно членів дихотомій гранична сутність, яка виражає сутність Істини як єдності протилежностей. Зазначимо, що ініціаторами *постмодерністського мислення* є Жак Дерріда, Жан-Франсуа Ліотар, Жак Бодрійяр, Річард Рорті, Пол Фейєрабенд, Рудольф Гаше, Марквард та ін.

Принцип нелокальності мислення передбачає і нелокальність свідомості, яке, таким чином, неможливо зафіксувати, що передбачає «зануреність» свідомості у фізичний вакуум, що не має чіткої просторово-часової локалізації через те, що фізичний вакуум у певному сенсі виступає фактором, що породжує простір і час.

7. Принцип *нелокальності теоретичних об'єктів* (а також принцип теоретичної нелокальності самої реальності) впливає з факту, що традиційна класична логіка як сутність, яка покликана все доводити, базується на аксіомах логіки, які мають «логічний імунітет». Саме тому повне логічне обґрунтування всіх без винятку положень будь-якої теорії неможливе у рамках цієї теорії. Висновок у тому, що у досить багатій формалізованій мові існують справжні твердження, які неможливо довести з допомогою засобів, формалізованих у цій мові (див. теорему К. Гьоделя), приводить до висновку, що навіть питання про реальності нашого світу не може бути позитивно вирішеним.

8. Принцип *нелокальності еволюції (розвитку) світу та його елементів* реалізується в парадоксі розвитку (виникнення, телеологічному парадоксі), який полягає у тому, що нове виникає зі старого (як актуально нове) і водночас не зі старого, оскільки у цьому разі зникає різниця між новим і старим: якщо нове виникло зі старого, воно, відповідно, містилося у ньому у потенційно-віртуальному стані і не є принципово новим. При цьому якщо старе виникає із себе, тобто існує вічно, то це суперечить аксіомам часового порядку і призводить пізнання людини у гносеологічний «глухий кут».

Виходячи з парадоксу виникнення, ми можемо стверджувати, що світ у потенційному (віртуальному, латентному, згорнутому, не проявленому) вигляді має всі можливі власні метаморфози, план своєї еволюції, який прихований тут як потенційна модель, чи структура його подальшої еволюції. Виходить, що структура системи тотожна структурі її еволюції, тому можна стверджувати, що породження причиною наслідку походить не від минулого до сьогодення (а від нього до майбутнього), а *від того, що є, до того, що стає*.

Зазначимо, що принцип нелокальності, що виявляється в парадоксі розвитку, реалізується і як *парадокс креативності* (у контексті нелокальності процесу походження Всесвіту), коли світ виявляється створеним Богом з Нічого: релігійно-міфологічна свідомість проводить думку, що все, що існує, створено Богом «з нічого» (2 Макк. 7.; 26), з «невидимого» (Євр. 11: 3) шляхом розщеплення (дихотомічного поділу) його на протилежні сутності; цей підхід повністю відповідає поглядам сучасної космології, яка інтерпретує процес породження Всесвіту приблизно в такій

самій формі, коли стверджує, що він виник у результаті «вибуху» з симетричної «пра-речовини» (фундаментальної вакуумної симетрії, сингулярного стану матерії, з «ніщо», ефіру древніх філософів та ін.) шляхом її розщеплення на речову та польову складові (Г. Наан), коли «ніщо» (фізичний вакуум, ефір) постає глибинним універсальним середовищем, яке має у собі все і все у собі пов'язує, що, відповідно, і пояснює принцип нелокальності.

9. Принцип **нелокальності буттєвого простору людини** проявляється в антропному принципі. Антропний принцип (антропні космологічні аргументи, принцип космологічного доповнення), ґрунтується на факті, встановленому астрофізиками: виникнення розумного життя впливає із фізичної структури Всесвіту та особливостей його розвитку. Такий Всесвіт не зводиться до простої суми своїх частин. Його цілісність є визначальним, керуючим та гармонізуючим фактором для підтримки стійкості та еволюції всіх частин. Але ймовірність виникнення цієї структури наближається до нуля. Один із радикальних висновків антропного принципу – «Всесвіт створений для людини».

10. Згідно із принципом **нелокальності межі**, остання принципово не може бути локалізована, оскільки вона може належати як предмету, так і середовищу, в якому предмет перебуває (парадокс нелокальності межі у гештальт-психології). Межа як парадоксальна сутність відображається в понятті *«еволюційної середини»*, у сфері якої старої якості предмета, що розвивається, вже немає, а нової якості – ще немає. Цей граничний / критичний феномен Аристотель, Гегель та ін. назвали «формою безформного», а сучасні філософи – екзистенцію, чи «буттям-проміж» (*inter-esse*). У логічному сенсі межю можна назвати *«середнім терміном»* щодо понять, які фіксують початковий і завершальний якісний стан об'єкта, що розвивається, а також *«напівпротилежністю»*, що виявляє *контрмедіальні відносини*, які відрізняються як від контрарних відносин (вони втілюють «повну» полярну симетричну протилежність предметів і явищ, наприклад, рух і спокій, темрява і світло, суб'єкт та об'єкт), так і від контрадикторних відносин (темне – нетемне, тобто не несутіле; суб'єкт і не-суб'єкт).

Важливо зазначити, що всі граничні (біфуркаційні) явища парадоксальні, оскільки сама межа може належати і одночасно не належати до сутностей, між якими вона пролягає. Тут межа може розумітися як «перехрестя функцій», місце, де «накопичується структура», тобто, межа являє собою концептуальний фокус буття, що дозволяє пов'язати воедино те, що було (минуле, генетичні витоки) з тим, що буде (майбутнє, еволюційну мету), за допомогою чого кристалізується структура як єдність її історії та перспективи. Парадокс межі вловив М. Бахтін, який писав, що «людина ніколи не збігається з самою собою... справжнє життя особистості здійснюється не мов би в точці цієї розбіжності».

11. Принцип **нелокальності критичних станів (а також принцип нелокальності часу)** виступає продовженням принципу нелокальності межі та фіксує момент, коли в процесі розвитку предмета він перетворюється на дещо інше. Для розуміння цього явища розглянемо *теорію критичних станів у контексті термодинамічних процесів*, яким властиві флуктуації – випадкове відхилення параметру, що характеризує систему, від його середнього значення. Тобто флуктуація є «дихання хаосу», який, як свідчить синергетика, є високоупорядкованою сутністю.

У цьому контексті виявляється **принцип нелокальності часу**. Диференціація часу на три виміри – минуле, сьогодні, майбутнє – є досить умовною акцією, оскільки саме сьогодні як рухлива і парадоксальна межа між минулим і майбутнім виявляються невизначеною сутністю. У бл. Августина ця невизначеність виражається такими словами: «Будь-яке минуле вже не є існуючим, а будь-яке майбутнє ще не є існуючим, отже, як минуле, так і майбутнє є недоліки в бутті», що дає нам підставу припустити, що світ існує лише мить між минулим та майбутнім, у точці / межі (точці біфуркації, точці нуль-переходу) між ними.

Іншим парадоксом часу є феномен впливу майбутнього на сьогодні, що реалізується в таких ефектах, як **випереджальне відображення дійсності**, феномен *симультанного, тобто миттєвого, впізнавання, який у психології отримав назви «антиципації», «преперцепції», «об'єкт-гіпотези», «преконцепції», «прекогніції»* тощо). У зв'язку з цим можна говорити про **здатність живих істот зчитувати інформацію з майбутнього**, яке може впливати на сьогодні, про що свідчить такий конструкт квантової фізики, як *«хвилі майбутнього»*, що йдуть з майбутнього у напрямку сьогодні. М. Лайтман у *«Каббалі»* пише, що «якби не було майбутнього, то анулювалося б і сьогодні». Беручи до уваги онто- і філогенетичну динаміку півкуль головного мозку людини, можна сказати, що, почавши життя із звернення в майбутній час, людина закінчує це життя тільки з індивідуальним минулим часом. У цьому сенсі переживання індивідуального життя суб'єктом може бути представлено як перехід від майбутнього до минулого. У казковому

задзеркаллі Л. Керролла можна знайти подібну ситуацію: «Він зараз у в'язниці, відбуває покарання, а суд почнеться тільки в майбутньому. Ну, а про злочин він ще й не думав!». Таким чином, можна зробити помилку в останній день свого життя і все життя розплачуватися за цю помилку. Приміром, батько, що вмирає, проклинає своїх дітей за те, що ті погано до нього ставилися. Діти ж, у свою чергу, погано все життя ставилися до свого батька тому, що він прокляне їх перед смертю. При цьому у квантовій механіці час йде не лише вперед, а й назад: кожна конкретна подія симетрично впливає на події у минулому та майбутньому.

12. Згідно принципу *нелокальності соматичних та психічних феноменів людського організму*, людина і світ у контексті здоров'я є єдиними, коли хвороба виявляється корисною пристосувальною реакцією організму, а свідомість людини – універсальним фактором реалізації її соматичного та психічного здоров'я, що ілюструється однією з аксіом педагогіки (у контексті педагогічної аксіоматики, яку ми розробили): «Оскільки досконалість світу завжди адекватна досконалості духу, що споглядає, то зовнішнє завжди відображає те, що знаходиться всередині людини, яка, таким чином, раніше чи пізніше перетворюється на того, кого ненавидить і критикує. Те, що людина відкидає, часто стає її долею. Нас всіх нас чекає те, чого ми боїмося і від чого біжимо. Згідно з резонансною парадигмою, людина стає тим, про що вона думає, що відчуває, уявляє. Тому об'єкт людської неприязні, ненависті чи роздратування переслідуватиме людину, доки вона не навчиться любити цей об'єкт чи хоча б бути нейтральною. Щоб не забруднитись у багнюці, слід припинити зневажати або критикувати її. Будь-яка життєва ситуація нейтральна. Ми робимо її позитивною чи негативною відповідно до того змісту, яким пов'язуємо себе з нею. Все, що змінює наше життя, – не випадковість. Воно в нас самих і чекає лише зовнішнього приводу для вираження дією».

13. *Принцип нелокальності поведінки і організменних функцій* полягає у тому, що у поведінці людина часто неспроможна поєднати дві протилежні позиції (установки), коли поведінка у чистому вигляді як адекватний життєвий акт реалізується досить рідко у контексті здатності людини до дипластії і парадоксального мислення. За таких умов актуальною є потреба у *розвитку парадоксального мислення*, що походить із закономірностей соціального сприйняття дійсності, за якими це сприйняття, як і процес мислення, дуже часто виявляються такими, що спотворюють реальність.

Цей висновок знаходить відбиток у теоріях когнітивного дисонансу, когнітивної дистрибуції, різних механізмах психологічного захисту тощо, коли ми *не* переробляємо інформацію неупереджено, а спотворюємо її таким чином, щоб вона задовольняла нашим раніше засвоєним уявленням. У момент когнітивного дисонансу багато людей прагнуть звільнитися від амбівалентної (двоїстої) парадоксальної когнітивної ситуації через спотворення дійсності (що можна проілюструвати байкою про «зелений виноград»).

Соціальна психологія виявила безліч прикладів подібних феноменів, коли у проблемній життєвій ситуації через виникнення когнітивного дискомфорту через неможливість одночасно дотримуватись двох протилежних одна одній ідей (психологічних станів, когніцій), людина спотворює дійсність, оскільки не може «фліртувати з абсурдом». За таких умов люди, як зауважив А. Камю, – це істоти, які витрачають своє життя на переконання себе в тому, що їхнє існування не абсурдне, тобто сповнене певного сенсу. Для подолання когнітивної амбівалентності люди, що характеризуються «чорно-білим» мисленням, зазвичай дотримуються однієї з двох протилежних когніцій, і це не тільки призводить до спотворення дійсності, але й підриває здоров'я людей, оскільки здоров'я реалізується у контексті гармонізації бінарних / протилежних функцій, станів людського організму, а людина, яка не здатна протилежні стани, буде перманентно піддаватися стресам, що знижують ресурси здоров'я. Творчі ж люди, які здатні мислити парадоксальним чином, у ситуації когнітивного дисонансу здатні генерувати додаткову парадоксальну когніцію, проміжну між двома протилежними когніціями. Це досягається завдяки застосуванню парадоксально-метаморфозного мислення.

У цьому контексті можна говорити про фундаментальний феномен який отримав назву «функціональна система», яку можна визначити як динамічну, саморегульовальну організацію, що вибірково поєднує структури та процеси на основі нервових та гуморальних механізмів регуляції для досягнення корисних системі та організму загалом пристосувальних результатів (при цьому зміст цього поняття можна поширити на структуру будь-якої цілеспрямованої поведінки).

14. Відповідно до *принципу нелокальності процесу впливу людини на світ та його об'єкти*, кожна дія зустрічає протидію, коли впливаючи на об'єкт, ми обов'язково зустрічаємося зі зворотним впливом (дією), і не в змозі створити локальний, тобто невзаємний вплив на

навколишній світ, виявляючись таким чином настільки ж залежними від цього світу, настільки ж і сам світ виявляється залежним від нас. Цей принцип реципрокності (взаємності) будь-якої взаємодії реалізується в *парадоксі експериментальної фізики та експериментальної / інтроспективної психології*: ми можемо досліджувати предмет, не застосовуючи фізичних приладів, проте ці прилади не можуть не впливати на досліджуваний предмет. Тому, чим точніше вимір, тим сильніше вимірювальний пристрій спотворює, деформує об'єкт. У психології спостерігається дещо подібне: чим детальніше структурування континууму психічного досвіду (процесу самоспостереження та спостереження інших), тим більше виникає в цьому описі елементів, які не належать до психічного досвіду. Тому об'єктивно ми принципово не можемо досліджувати предмет (світ) таким, яким він є насправді.

15. Принцип нелокальності свідомості / самосвідомості людини. Самосвідомість людини досягається (формується, розвивається, реалізується, актуалізується) у сфері свободи – «нейтральній точці», в якій людина звільняється від усіх та будь-яких екзистенційних модальностей, представлених у цій нейтральній точці у вигляді цілісного недиференційованого комплексу, який мовою класичної логіки інтерпретується у вигляді таких категорій, як парадокс, антиномія, апорія, диво, абсурд, хаос.

Усвідомлення людиною себе (особистістю) як можливості подивитися на себе та Всесвіт із боку реалізується в нейтрально-парадоксальному стані, що виступає останньою інстанцією особистості, її стрижнем, тобто тим останнім «гомункулосом», який дозволяє людині спостерігати себе та світ.

Принципово важливо відзначити, що така позиція стороннього спостерігача, яка передбачає здатність особистості подивитися з боку на людину як істоту, детерміновану буттям, в яку людина інтегрована, – така позиція передбачає здатність дивитися з боку на все це цілісне буття, в якому його елементи пов'язані воєдино причинно-наслідковими зв'язками.

Як бачимо, рефлексія, погляд на себе з боку, що конститує особистість, передбачає акт дистанціювання особистості від буття, тобто трансценденцію, вихід за його межі. Цей акт трансценденції кристалізує особистість на основі такої трансцендентної позиції, тобто позиції, що дозволяє особистості здійнятися над буттям, бути поза реальністю. Зазначений процес, своєю чергою, означає ототожнення особистості з якимось *X* – таємничою і парадоксальною *поза межною* і вільною від світу сутністю, яку здавна називають Богом (Абсолютом, Творцем). Останній, водночас, виступає, за визначенням, вільною від світу Сутністю, коли, висловлюючись мовою орієнтальної філософської доктрини, Атман (індивідуальна душа) є тотожна Брахману – верховній душі Всесвіту.

Цей процес подолання особистістю буття, вихід за її межі передбачає здатність особистості сприйняти буття як якусь єдину позамежову абстрактну холодну реальність – як *цілісність*. Така здатність сприймати (усвідомлювати і розуміти) буття (Всесвіт) як цілісність передбачає розуміння цієї цілісності як єдності всіх її аспектів та елементів. Ця єдність реалізується в результаті загального взаємозв'язку, на підставі якого і кристалізується Всесвіт як *Ціле, Тотальне, Єдине* (що у філософії знаходить втілення у «четвертому законі діалектики» – «всезагальному зв'язку явищ»).

Цей закон, водночас, виявляє низку науково-теоретичних, ціннісно-поведінкових, освітньо-педагогічних наслідків, один з яких полягає в необхідності особистості володіти *парадоксально-діалектичним мисленням*, що дозволяє усвідомлювати як цілісність буття, так і аксіологічний принцип єдності соціального світу – принцип справедливості та правди («свободи, рівності, братерства»).

16. Принцип нелокальності фундаментальних категорій матерії. Елементарні частки (а також, ймовірно, і віртуальні частки фізичного вакууму) мають три базові взаємопов'язані параметри – масу (що має речовинну природу), заряд (має польову природу), спин (що має динамічну природу). За таких умов можна говорити про *принципово когерентний, «сплутаний» квантово-механічний стан елементів і параметрів мікросвіту*.

Ключовим із розглянутих параметрів можна вважати *спин*, який виражає *обертання*, тобто *рух*, що виступає самодостатньою сутністю, яка реалізується як циклічне (гіроскопічно-стійке) обертання, котре, виявляючи торсійно-вихрову природу, генерує / породжує *принцип форми*, тобто *простору*. Простір реалізується (*формується*) саме у межах обертання (руху) через окреслення («вилучення» з фізичного вакууму, чи ефіру) певної протяжної субстанції, що її звать простором. Таким чином, фундаментальна властивість простору – його викривленість – впливає з такого генези простору, в основу якого покладено обертання як викривлений (торсійно-спінорний) рух.

За таких умов, обертання, тобто *рух*, *i* є *простір*. Але *рух*, з іншого боку, виражає принцип зміни (*i*, одночасно, принцип детермінізму, тобто причинно-наслідкової кореляції, послідовності сегментів стихії, що рухається обертальним чином), тобто *рух* є виразом *часу*. Тому *рух як простір (і навіть як причина цього простору) одночасно виступає часом*. Крім того, можна сказати, що *рух як певна зміна несе у собі час як принцип зміни, тобто рух постає часом як зміною*.

Рух, з іншого боку, є полем, оскільки поле не має маси спокою і є, таким чином, рухом у чистому вигляді. Але поле може бути «сконденсовано», що створює речовину, яка, за образним висловом А. Ейнштейна, є «сконденсованим полем», що створює речовину в результаті суперпозиції вихрових форм. Таким чином, *рух є поле і водночас речовина*. Але *рух виступає мірою енергії, тому рух, по суті, є енергія*. Речовина, що має структуру, фактично, виступає *інформацією*, яка є принципово структурною сутністю.

Таким чином, на рівні мікросвіту всі форми та види *матерії (форми матерії – час, простір, рух; види матерії – речовина і поле)*, а також її інформаційно-енергетичний аспект (який виявляє енергію та інформацію) та структурно-функціональний аспект є суть одне, що можна записати таким чином: *матерія (буття), час, простір, рух, речовина, поле, енергія, інформація є одним і тим самим*. Одночасно вісім перерахованих категорій, які *походять з фізичного вакууму (Ніщо; у зв'язку з цим наведемо одне із тлумачень Всесвіту, який «виступає збудженим станом фізичного вакууму»)*, по суті, є цим вакуумом і є, таким чином, *Ніщо*, яке, водночас, у плані своєї генези, *походить з якогось зовнішнього імпульсу – Абсолюту як Божественного Спостерігача*. Отже, *матерія, час, простір, рух, речовина, поле, енергія та інформація, Ніщо – це одне*.

17. **Принцип нелокальності математичних об'єктів** реалізується в ідеї щодо «розмитості», «нечіткості», «розпливчастості», «багатозначності» вихідних математичних об'єктів. Л. Заде зробив спробу створити теорію «розмитих» (fuzzy) множин, яка була б придатна для опису гуманітарних систем. Основним у його розробках слугує ідея про те, що елементами мислення людини є не числа, а елементи певних нечітких множин або класів об'єктів, для яких перехід від «приналежності до класу» до «неналежності» не стрибкоподібний, а безперервний, коли множина є базовим математичним поняттям і не має формального визначення. У самій семантиці поняття, що розглядається, виявляє єдність протилежностей: воно одночасно постає у однині і множині. З поняттям множини пов'язані й інші важливі для системного походу дихотомії, коли множина може бути дискретною і безперервною, кінцевою і безкінечною.

У цьому контексті можна говорити про трансфінітні числа, які виражають процес, що постійно змінюється, і є потенційно-можливими, імовірнісними сутностями, тобто уявними величинами, які фігурують у «нечіткій математиці» (О. Коші, Л. Заде та ін.). Наявність трансфінітних чисел впливає з факту незрівнянності величин, коли дві однорідні величини (виражають довжини чи площі) є сумірними, якщо мають загальну чисельну міру. Однак багато геометричних величин, як правило, непорівнянні, коли, наприклад, діагональ квадрата та його сторона (або довжина кола та його діаметр) не мають загальної міри і їх відношення не можна висловити за допомогою раціональних (цілих або дробових) чисел – потрібні, так звані, трансфінітні (уявні, ірраціональні) числа, які перебувають у процесі постійного зростання чи зменшення, які є при цьому дійсними, але потенційними, можливими, віртуальними.

18. **Хвильові ефекти нелокальності** проявляються у тому, що все у світі можна уявити як хвилі, поля, які мають принципово континуально-нелокальну природу. У зв'язку з цим можна говорити про фізичні, географічні, біологічні, історичні, етнічні, соціокультурні, мовні (лінгвістичні), психологічні тощо поля.

Отже, важливою є інформація про *резонансну (фрактально-голограмну) природу Всесвіту*, що дозволяє зрозуміти механізми реалізації семантичних універсалій та інваріантів у різних сферах соціоприродного буття.

Ефект об'ємного резонансу був запатентований у 1968 р. чеським фізиком Вацлавом Павлітою, відповідно до якого будь-яка об'ємна форма певним чином структурує навколо себе простір, впливаючи тим самим на інші форми, зокрема біологічні об'єкти. Саме у 60-ті роки мистецтвознавці відзначили незрозумілий вплив абстрактних скульптур на деяких відвідувачів музеїв, що впадали у стан трансю. У своїх експериментах В. Павліта виготовляв резонатори різних форм та вивчав їх вплив на біологічні об'єкти. Наприклад, примарна фігурка з дерева змушувала тисячі бджіл у радіусі до 60 км кидати свої вулики та летіти до цього об'ємного резонатора.

Хімікам досі остаточно незрозуміло дію каталізаторів на перебіг хімічних реакцій, коли, наприклад, золото та платина значно збільшують швидкість перебігу хімічних реакцій, при цьому хімічний склад каталізаторів не змінюється. Аналогічні ефекти відбуваються при виготовленні

гомеопатичних препаратів та низки отруйних речовин, коли концентрація вихідного компонента становить одну-дві молекули на кубічний метр води чи іншого розчинника.

За таких умов, будь-яка складна хімічна молекула може розглядатися як об'ємний резонатор, що структурує навколишній простір. При цьому інформація, записана на об'ємній формі молекули, здатна перезаписуватися, наприклад, на полімерну біполярну молекулу води. Надалі інформаційна складова через воду впливає на біологічний об'єкт.

Основні положення хвильової лінгвістичної генетики є ще одним із феноменів універсального інформаційного (семантичного) поля Всесвіту. У рамках цієї теорії було показано, що гени – не тільки речові структури, але і хвильові матриці, за шаблонами яких будується організм: американський генетик Брюс Ліптон стверджує, що за допомогою істинної віри, виключно силою думки людина і справді здатна позбутися будь-якої хвороби, і ніякої містики в цьому немає, оскільки дослідження Б. Ліптона показали, що спрямований психічний вплив здатний змінювати генетичний код організму.

За таких умов людина є текстовою структурою, що сама зчитується, а генетичний апарат реалізує свій потенціал через голографічну пам'ять за допомогою одного з різновидів біополя – лазерних полів, здатних випромінювати світло і звук. Хромосоми випромінюють широкий спектр ультрафіолетового до інфрачервоного поля і можуть один у одного зчитувати множинні голограми, які володіють певною інформацією. У результаті виникає світловий і акустичний образ майбутнього організму і всіх наступних поколінь, що знаходить своє відображення в теорії «формульованої причинності» Р. Шелдрейка, згідно з якою форми живих самоорганізованих систем визначаються «морфічними полями», які задають форму атомам, молекулам, кристалам, органічним утворенням, клітинам, тканинам, органам, організмам, суспільствам, екосистемам, планетарним системам, зірковим системам, галактикам [14] – іншими словами, вони задають форму системам будь-якої складності і слугують основою цілісності, яку ми спостерігаємо в природі і яка є чимось більшим, ніж просто сума складових її частин (у синергетиці це – системні властивості цілого, які виявляють нададитивний ефект).

У цьому контексті покажемо відкриття у сфері електромагнітного резонансу, який можна назвати *«параметричним резонансом Тесла»*. Як зазначає сучасний автор цього відкриття, феномени, отримані в результаті цього резонансу, полягають у тому, що якщо записати інформацію, яка випромінюється в простір під час вибуху тієї чи іншої вибухової, легкозаймистої речовини (наприклад авіаційного бензину), а потім передати цю інформацію подібній же вибуховій речовині (на бензобаки літака), то ця речовина вибухне завдяки параметричному резонансу.

Це наукове відкриття дуже симптоматично, оскільки *кінець XX – початок XXI ст. знаменується трансформацією сучасної науки як форми суспільної свідомості від традиційної дискретно-атомарної, субстратно-речовинної до постнекласичної цілісної хвильово-польової, субстанційно-континуальної ноосферної парадигми.*

Ця ноосферна парадигма передбачає існування такої реальності, яка б володіла одночасно матеріальними та психічними властивостями. Субстанційно-континуальна парадигма змінює звичні фізичні уявлення про світ, коли речовина тепер розуміється не як така, що випромінює поле, а як така, що його притягує і накопичує; коли хвороба виявляється позитивною пристосувальною реакцією організму, «важливими спеціальними біологічними програмами природи», створеними нею для надання індивіду допомоги під час переживання емоційного та психологічного дистресу (Р. Хамер); негативні якості людини постають позитивними ресурсами її психіки (гуманістична психологія), а сама людина виявляється мислячим не мозком, але польовою формою (при цьому форма предметів набуває фундаментального значення у функціонуванні реальності – Р. Шелдрейк та ін. [14]), коли цей процес реалізується на континуально-польовому рівні Всесвіту, на рівні хвильового лінгвістичного геному, а також на рівні всього тіла, коли не реальність визначає свідомість, а свідомість здатна керувати реальністю («транссерфінг реальності»; квантово-фотонний парадокс *«Спостерігач»*), коли жива речовина утворює єдиний загальнопланетарний моноліт, в якому все пов'язано зі всім (В. Вернадський), коли можна говорити про фітоцивілізацію, тобто цивілізацію рослин, спільну з людською цивілізацією, а також про те, що свідомість притаманна всім елементам Усесвіту.

Такий підхід супроводжується спробами континуально-інтегрального осмислення дискретних знань, вироблених людством, коли крім актуально-дійсного аспекту реальності таким же фундаментальним аспектом уявляється і потенційно-імовірнісний аспект, причому цей

висновок застосовний не тільки до реальних квантових феноменів, але і до світу математичних абстракцій («нечітка математика»).

19. **Принцип нелокальності людської волі.** Як пише творець інформаційної теорії емоцій, воля, на відміну від феноменів нашого інерційного світу, де тіла від поштовху прискорюються, а перед перешкодою уповільнюються свій рух, виявляє неінерційні (граничні) властивості (що відповідають принципу негативного зворотного зв'язку): від поштовху воля сповільнюється, а перед перешкодою ескалується. Тут воля діє за механізмом антагоніста: вона атрофується поза перешкодами і посилюється за їх наявності. Так поведуться у уявному неінерційному світі тіла з уявною масою, подібною до «корінь квадратний з мінус одиниці».

20. **Принцип нелокальності вищих цінностей людини** ілюструється історією, описаною однією з письменників: сільський хлопчик довгий час перебував під чарами феномена, що підштовхнув його до інтенсивного розвитку та перетворення на висококультурну особистість. Суть парадоксу полягала в тому, що хлопчик не міг зрозуміти, чому крихта скромної їжі може «зіпсувати» пісню їжу, перетворивши її на скромну. Однак жодна кількість пісної їжі не може перетворити скромну їжу на пісню. Цей парадокс зустрічається і у відомому прислів'ї, яке можна інтерпретувати у вигляді питання: «Чому ложка дьогтю здатна зіпсувати бочку меду, але ложка меду не здатна зіпсувати бочку дьогтю?».

У цьому ж контексті можна стверджувати, що абсолютна цінність – добро – нездатна боротися зі злом методами зла, коли слід «підставити ліву щоку, коли вдарили по правій», коли ангели у трагедії Гете «Фауст» борються з демонами з допомогою квітів, які вони кидають у слугителів зла.

21. **Принцип нелокальності людини та божественних сутностей.** *Нелокальність людини* проявляється, насамперед у тому, що її буття не вичерпується роками її земного життя, а простягається у вічність – минуле (минулі життя) і майбутнє (потойбічне існування), що виражається в таких феноменах, як реінкарнація, навколосмертний досвід, трансперсональні переживання тощо.

У зв'язку з цим важливо відмітити і *нелокальність божественних сутностей*.

Бог-Отець, «якого ніхто ніколи не бачив», постає принципово трансцендентальною, позамежною світові, тобто нелокалізованою Сутністю.

Бог-Син також не локалізується, оскільки в Євангелії від Івана сказано: «Я нічого не можу творити Сам від Себе. Як чую, так і суджу, і суд мій праведний, бо не шукаю Моєї волі, але волі Отця, що послав мене» (5: 30). «Якщо Я свідчу Сам про Себе, то свідчення Моє не є істинним...» (5: 31).

В індуїзмі ми зустрічаємося з дещо подібним. У Бхагават-Гіті можна прочитати, що найвищою долею тих, хто живе, є доля самозабутнього служіння Божеству, а мета життя людини – стати знаряддям божественної волі.

У даосизмі ми зустрічаємося з божественним принципом недіяння, що заперечує маніпуляторно-індивідуалістську природу людини заради спонтанно-інтуїтивної поведінки.

У буддизмі метою існування є пробудження «вищої» природи. У її рамках людина долає протистояння «Я» і «не-Я», приймаючи принцип «анатта» (відсутність «Я», квієтизм), заперечуючи бажання і волю, виявляючи «дзен» як виразник інтуїтивно-просвітленої поведінки, що відповідає стану самореалізації А. Маслоу, а також трансперсональному буттю, виявленому дослідженнями С. Грофа. У цьому контексті можна говорити про серединний (тобто нейтральний) шлях буддизму, вказаний Буддою, що веде до припинення страждання та звільнення від реінкарнацій за допомогою мудрості, моральності та духовної дисципліни. У концептуальнішій формі серединний шлях полягає у прагненні утримуватися від категоричних протилежних тверджень та вчинків для того, щоб знаходити «середнє вирішення» всіх питань, яке принесе найбільш сприятливі для буддиста результати. Найвідомішим прикладом прояву серединного шляху є пошук середини між пристрастями та насолодами з одного боку та прагненням заподіяти собі шкоду та страждання з іншого.

Бог-Дух як Дух також принципово нелокалізований, оскільки Дух за своїм визначенням перебуває всюди і, не мов би, ніде.

Абсолют є в гносеологічному плані таким, що не локалізується, коли можна говорити про парадокс «визначення невизначеного», який полягає в тому, що ми не можемо визначити невизначене, тобто Абсолютне. Водночас ми не можемо не визначити Його: якщо ми скажемо, що Бога неможливо визначити, то ми вже визначаємо Його цим правилом бути невизначеним. Як писав Гегель, «якщо ми щось визначаємо як межу, то ми вже виходимо за цю межу». Таким

чином, Бога одночасно можна і визначити, і не визначити. Таке розуміння Бога близьке екзистенціалістському, де Бог сприймається як «*протиріччя у визначенні*», тобто суперечливе поєднання несумісних характеристик.

4. Еволюція свідомості та її універсальний характер

Походження свідомості можна розуміти подвійним чином. Із позиції *релігії* свідомість як наріжний аспект людської душі створюється Богом і є вічною та такою, що володіє «вільною волею» – якістю, яка в науці інтерпретується як вільна від причинно-наслідкових зв'язків сутність, що долає детермінізм світу і виявляє феномен індетермінізму.

Індетермінізм у сфері природничого знання (синергетики) може розумітися як зона біфуркації у контексті феномену термодинамічного хаосу. У сфері ж науково-педагогічного, психологічного знання, індетермінізм моделюється за допомогою таких феноменів, як *парадокс, хаос, абсурд*. Останні постають невід'ємною характеристикою свідомості (самосвідомості) людини, умовою її еволюції та розвитку.

За таких умов метою цього розвитку також має бути парадокс як єдність протилежностей, як невизначеність. Отже, розвиток свідомості як найвищої цінності людини і Всесвіту передбачає занурення людини у поведінкову та логіко-семантичну сферу невизначеності як єдності протилежностей – у парадокс. А сам процес походження людини розумної, що володіє свідомістю, передбачає наявність певного фундаментального парадоксу (абсурду) як витоків дипластії, яку, згідно з антропологічною теорією Б. Поршнева, створила агресія всередині людського виду, розщепленого на два підвиди (гуманний та агресивний), коли істоти, що оточують людину і належать до її виду, сприймалися цією людиною в ракурсі дипластії – як одночасно дружні та ворожі.

Ця ключова дипластія, яка є фактором постійного відтворення роду людського, що володіє свідомістю, має походити з внутрішньовидової агресії *Homo sapiens*, що, власне, ми і спостерігаємо. Ця обставина, за Б. Поршневим, виражала основний механізм формування свідомості та мислення у гуманного виду – *Homo sapiens sapiens*.

Дія цього механізму полягає в тому, що саме ставлення предка гуманної людини до дійсності було, з наведених вище обставин, амбівалентним, парадоксальним; і ця двоїстість зачіпала найглибинніші і вітальні основи індивідуального та соціального буття: людина гуманна жила в оточенні як гуманних, так і хижих істот і тому сприймала представників свого племені як наділених взаємовиключними якостями гуманної істоти і хижака-суперанімала. Від першого кожної миті можна було чекати миру та злагоди, від другого – смертоносної агресії. Ця ситуація виявила поєднання двох протилежних принципів – принципу цивілізації як лакуни безпеки, та принципу смертельної небезпеки зовнішнього середовища, на яке перетворювалося внутрішнє соціальне середовище під впливом «страху перед ближнім своїм».

Як зазначає Б. Поршнев, це і була та сама перша *фундаментальна дипластія*, той жахливий абсурд («Я можу бути вбитим такою ж істотою, як і Я!»), який привів до найпершого проблиску гомінізації тварини, що і стало детонатором вибухоподібного становлення людини.

У зв'язку з цим можна говорити, що парадокс (абсурд) виявляє позитивну цінність для розвитку людини та суспільства та виступає одним із ключових соціальних феноменів, реалізуючи вищий зміст людського буття (див. нашу книгу «*Теорія абсурду*»).

На відміну від людини, тварини не можуть довго існувати в ситуації поєднання протилежних психофізіологічних станів, що показав І. Павлов, дослідивши *експериментальний невроз тварин*, який розвивався у серії експериментів із навчання собак відрізняти коло від еліпса. Коли умови ускладнювали завдяки демонстрації на екрані метаморфоз, пов'язаних із тим, що еліпс і коло поступово переходили один в одного і їхнє розрізнення ставало дуже проблемним, то в результаті собаки або впадали в істеріку, або в ступор.

Людина в цій ситуації може, як писав Гегель, оперувати протиріччями та парадоксами, якими, за Б. Поршневим, був пронизаний протосоціум. Вся онто- і філогенетична еволюція людини являла собою процес деабсурдизації антропоморфної реальності разом з розвитком форм раціонального мислення, «виходом до світла», репресію внутрішньовидової агресивності, її пом'якшення та перетворення на елементи культури. Остання поступово «намацала» Вищу Істоту, яка наділялася не тільки всеблагими рисами, а й здатністю нести страшну незламну кару для людини.

При цьому саме дипластія, що породжувала нейтральний феномен ідеального, виступала умовою та механізмом «сприйняття» *Ніщо* та *Вищої Істоти*. Остання в силу своєї *абсолютно-*

нейтральної природи постає як вседержитель та інтегратор всього сущого, як зрівняльник та гармонізувальний початок реальності.

У результаті в людині розвивалася здатність утримувати дипластію, трансформовану як в особливий психофізіологічний стан, так і у розумову діяльність – процес поєднання і диференціації протилежностей, що вимагало наявності сфери ідеального (*Ніщо*), у якій розв'язуються всі й усілякі протиріччя, у якій мирно сусідять несумісні один з одним сутності, в якій реалізується акт мислення, що виявляє незалежність від нейронно-речовинних структур людського мозку. Так, деякі феномени, пов'язані із захворюванням мозку (гідроцефалія), вказують на те, що *людина мислить не мозком, але певними квантово-польовими формами*, коли цей процес може розумітися таким, що реалізується на континуально-польовому квантово-фотонному фрактально-голограмному рівні Всесвіту. Це фіксується у таких феноменах, як «хвильовий лінгвістичний геном», архетипи «колективного несвідомого» (К. Юнг, П. Девіс), «хроніки Акаші», «універсальне інформаційне поле» Землі та Всесвіту, коли мозок виконує функцію «комутатора» у процесі мислення, а саме мислення постає синергійним процесом, притаманним соціально-психічній організації людській цивілізації.

У цьому контексті можна говорити про феномен соціальної синергії, який концептуалізували Р. Бенедикт та А. Маслоу. К. Левін розробив вчення про «психологічне поле», що має багато спільного з фізичним полем. В. Бехтерев також писав про енергію колективу, яка прямо пропорційна узгодженості поведінки його членів. Г. Спенсер розвинув вчення про закон еволюції, який він визначив як «інтеграцію матерії та супутнє їй розсіювання енергії». В. Казначеев пише про польові, цілісно-континуальні фактори життя людини а соціуму, актуальні на початковій стадії онто- та філогенезу.

Таким чином, *кооперативні властивості* простежуються в різних саморегулюючих системах, що складаються з великого числа елементів і підсистем. Їх можна виявити, наприклад, у поведінці плазми, у когерентних випромінюваннях лазерів, у морфогенезі та динаміці популяцій, в економічних процесах ринкового саморегулювання. Наприклад, при певних критичних порогох енергетичного накачування лазера виникає ефект випромінювання світлової хвилі атомами: вони діють строго корелятивним чином, кожен атом випромінює суто синусоїдальну хвилю, не мов би узгоджуючись з поведінкою іншого випромінюючого атома, тобто виникає ефект самоорганізації. Подібні ефекти можна спостерігати в явищах ембріонального поділу клітин, коли кожна клітина, яка знаходиться в тканині, отримує інформацію про своє становище від навколишніх клітин і таким чином відбувається їх взаємоузгоджена диференціація [11; 14].

Зазначене вище дозволяє дійти висновку, що *Всесвіт уможлиблює таким чином будуватися на методологічній та онтологічній єдності світових законів для фізичних, біологічних та соціальних мікро-, макро- та мегасистем*. У зв'язку з цим Всесвіт виявляє загальний характер взаємозв'язку між елементами зазначених систем, а також універсальний характер трансформації різних видів і форм енергій, речовини, полів та інформації (взаємоперетворюваність частинок, полів, енергії, інформації); дистанційний та резонансно-польовий характер взаємодії; наявність у природі ментального інформаційно-польового виду взаємодії, що стверджує антропний космологічний принцип та виявляє глобальну роль свідомості у Всесвіті («ментальний» план Всесвіту), коли на глибинному рівні «реальності» вона складається з «фундаментального поля свідомості») і універсальний зв'язок свідомості в єдиному комплексі живої та неживої матерії, коли думка виступає основою взаємодії явищ і предметів на всіх структурних рівнях матерії, оскільки, як з'ясувалося, квантова реальність як фундаментальне підґрунтя Всесвіту відіграє у свідомості та мисленні ключову роль (І. Цехмістро [6]).

У зв'язку з цим наведемо головний зміст *інтерв'ю професора Токійського імператорського університету Йо Кокіну про значення досліджень полів Енглера-Браута-Хіггса для фундаментальної науки*. Експериментами виявлено, що у корі головного мозку людини, а саме на тих ділянках, які відповідають за розуміння сенсу слів і візуальних образів, виникають ці поля Енглера-Браута-Хіггса (деякі фізичні поля знайомі нам, наприклад, магнітне, електричне, гравітаційне поле: відмінність між полем Енглера-Браута-Хіггса і ними полягає в тому, що якщо прибрати джерело, скажімо, магнітного поля, то магнітне поле зникне, а поле Енглера-Браута-Хіггса не дорівнює нулю незалежно від просторово-часової локалізації; при цьому «бозон Хіггса» постає проявом поля Енглера-Браута-Хіггса – це поки що єдина елементарна частка зі спином, рівним нулю). За таких умов, нервову систему людини можна уподібнити до радіоприймача. Вона транслює у ці поля інформацію та приймає її від цих полів. Але це не радіосигнали, це субквантові сигнали, які поширюються не вдалину з точки А до точки В, а вглиб того, що ми іноді називаємо

енергією вакууму або «темною матерією». З початкових експериментів виходило, що властивість розуму, що відокремлює людину з поміж природних істот, зумовлено інформацією поля, яке не можна назвати жодною з частин біологічного організму. Подібним чином радіохвилю, через яку передається музика, що звучить у радіоприймачі, не можна назвати частиною антени. Але, на відміну від радіоприймача, який не може сам себе модифікувати, ці субсигнали впливають на зростання клітин, на появу нових синапсів між групами нейронів.

Спостерігаючи за узгодженою поведінкою електронів у плазмі, Девід Бом сформулював ідею нелокальності. Він припустив, що цілі океани частинок можуть діяти узгоджено, подібно у його експериментах і плазмонами, оскільки нервову систему живого організму можна описати через певним чином упорядкований та узгоджений рух мільярдів клітин і частинок, – тих самих електронів. Гіпотеза Д. Бома знайшла підтвердження у дослідженнях Карла Прибрама, який виявив, що пам'ять у мозку зберігається нелокально, вона не прив'язана до однієї ділянки мозку. Нейрони різних ділянок мозку виконують локальні функції лише тому, що вибірково реагують на частоти та параметри хвиль.

У 1979 р. було зроблено фундаментальне відкриття, згідно з яким клітини мозку при аналізі візуальної інформації використовують перетворення Фур'є. Зрозуміло, у роботі мозку задіяно дуже багато процесів, і нейрофізіологи довгий час просто ігнорували ці дослідження, оскільки науковці відмовлялися вірити в те, що клітини мозку самі собою виробляють деякі математичні перетворення [13; 16]. Тому складно повірити, що ми розпізнаємо образи, розуміємо мову і текст, завдяки нейронам, які здійснюють перетворення Фур'є та інші перетворення.

Зазначене вище знайшло втілення у висновках Девіда Бома стосовно того, що *Всесвіт влаштований за принципом голограми, і нервова система людини – одна з інтерпретацій вселенської голограми*, її образ та подоба, якщо так можна висловитися. При цьому відмінною рисою людської свідомості є те, що нейросигнали не тільки кодують виникнення думок, а й думки, у свою чергу, можуть впливати на глибинний код, що запускає субквантові сигнали. Людина може перекодувати сигнали, надавати їм інше значення, перенаправляти не тільки свої дії та думки, а й дії інших людей, ставати провідником уявлень, які впливатимуть на людство багато століть і навіть тисячоліть.

У зв'язку з цим пошлемося на книгу Філіпа Гоффа, де автор, відповідно до теорії панпсихізму, проектує функції свідомості на всі форми матерії, зокрема електрони і кварки. У зв'язку з цим видання *Scientific American* опублікувало провокаційне інтерв'ю з Ф. Гоффом для обговорення ключових положень його дослідження, яке доводить, що фундаментальні складові реальності, можливо, й електрони і кварки, характеризуються певними формами досвіду. За словами Ф. Гоффа, панпсихізм описує свідомість не як здатність відображати досвід індивіда, а здатність відчувати світ тим чи іншим чином – відчувати біль чи задоволення, бачити те, що відбувається, і чути звуки. Відповідно, багато тварин мають свідомість, але чим простіше форма життя, тим менше в ній свідомості, поки вона зовсім не зникає. За таких умов можна припустити, що цей континуум свідомості продовжує зменшуватися, але не зникає і продовжує діяти у неорганічній матерії. Як вважає Ф. Гофф, фундаментальні частки можуть мати неймовірно примітивні форми досвіду для рефлексії своєї примітивної суті. Отже, якщо визначити свідомість як невід'ємну форму матерії, то можна дійти до уніфікованої теорії свідомості, заснованої на синтезу науки і філософії [9].

Зазначене вище дає нам певні підстави стверджувати про *універсальний характер свідомості*.

Свідомість у тварин. Серед фахівців у галузі зоопсихології та зооетології зміцнюється думка щодо високої розумової здатності тварин, причому це стосується будь-яких видів – від птахів до приматів. Показано, що крім птахів, багато тварин – кішки, собаки, мавпи, дельфіни – здатні опанувати людську мову і розумно користуватися нею.

Група фахівців під керівництвом професора Джона Алмана з Каліфорнійського технологічного інституту дійшла висновку, що тварини, як і люди, усвідомлюють себе окремими особистостями. Це відкриття вдалося зробити під час дослідження «нейронів самоідентифікації» – особливих мозкових клітин, розташованих у передніх відділах мозку, вони в людини відповідають за самосвідомість. Як зазначають нейрофізіологи, у процесі пошкодження цих клітин людина втрачає індивідуальність. Досі ніхто з учених не очікував знайти такі самі клітини у тварин. Серія експериментів підтвердила наявність «нейронів самоідентифікації» у 28 видів мавп, а також у 20 інших видів тварин, зокрема у собак, кішок і кажанів. На думку професора Дж. Алмана, наявність клітин самоідентифікації означає, що кожна тварина почувається окремою неповторною істотою,

мало чим відрізняючись від людини. І хоча у більшості тварин таких клітин значно менше, ніж у людей, деякі представники ссавців, наприклад, дельфіни, можуть навіть перевершувати «царя природи» за кількістю «нейронів самоідентифікації».

У зв'язку з цим зазначимо, що Бельгійські ентомологи показали, що руді мурахи з роду *Murgisca* можуть ідентифікувати себе із власним відображенням у дзеркалі. Раніше вважалося, що таку здатність мають лише деякі види ссавців та птахів. Перед дзеркалом мурахи упорядковуються чи здійснюють незвичайні рухи головою і антенами, чого не спостерігається, коли вони бачать за склом родичів. Ця поведінка говорить про те, що у мурах можуть бути зачатки самосвідомості [10; 15].

До цього часу список тварин, які пройшли дзеркальний тест, обмежувався лише хребетними. Схильність досліджувати мітки на власному тілі, користуючись відображенням у дзеркалі, демонстрували людиноподібні мавпи, слони, косатки та афаліни, а також сороки. Здатність асоціювати себе із відображенням у дзеркалі зазвичай сприймається як ознака наявності самосвідомості. Було б неправильно розглядати комах як живих автоматів, які механічно реагують на зовнішні стимули, не переживаючи при цьому жодного суб'єктивного досвіду. Роботи з електрофізіології мозку комах доводять, що вони можуть мати певний рівень свідомості, створюючи в собі свій власний образ навколишнього світу. Останнім часом з'являються нові дані, що свідчать про воістину дивовижні можливості інтелекту соціальних комах, які ставлять їх на один рівень з птахами і ссавцями. Наприклад, нещодавно групи вчених із Великобританії та Норвегії показали, що джмелів можна навчити витягувати за ниточку з недоступного місця штучну квітку з сиропом. Раніше вважалося, що подібне можуть робити тільки птахи, собаки та мавпи. Як і експеримент із дзеркалом, ця робота доводить, що принаймні деякі представники загону перетинчастокрилих годяться нам у побратимів за розумом набагато більше, ніж ми готові визнати [8].

Науковці з багатьох країн світу підписали декларацію, яка визнає наявність свідомості у значної частини представників тваринного світу. Заяву опублікував Нью-Йоркський університет. Йдеться про всіх ссавців та птахів, а також про рептилій, амфібій та рибу. Дослідники стверджують, що наука має достатньо даних про свідомий досвід цих тварин. Крім того, до нового списку увійшли і багато безхребетних: комахи, краби, омари, кальмари, восьминоги та каракатиці.

Свідомість у рослин. Багаторічними (38 років!) дослідженнями К. Бакстера доведено наявність *первинного сприйняття*, пов'язаного з наявністю *Свідомості* в різних живих організмах і клітинах, рослинах, бактеріях, дріжджах, клітинах крові тощо. Шотландський фізіолог рослин А. Тревас на підтвердження того, що рослини мають розумові здібності, пам'ятають, здатні до навчання, наводить у своєму недавньому огляді переконливі докази та 155 посилань на роботи з цієї проблеми, виконані в період з 1980 до 2002 рр.

Свідомість мінералів. Дослідження мінерологів показали, що існує кремнієва форма життя у вигляді мінералів – агатів, які є живими організмами з усіма ознаками, властивими білковій формі життя: анатомія, спосіб харчування, наявність статей, розмноження. За таких умов можна говорити про ідею поділу тіла мінералу на речовий та електромагнітний стан.

Свідомість металів. Відомий індійський вчений сер Чандра Бос, автор фундаментальних досліджень нервової подразливості у рослин, відзначає повну схожість у реакціях у відповідь рослин і металів, і ця думка розділяється деякими дослідниками.

У роботах американських учених, проведених під керівництвом та за безпосередньої участі проф. В. Тіллера, повідомляється про дослідження з використання в дослідах спеціального електричного пристрою, виконаного на основі генератора МГц хвиль і вбудованої електронної пам'яті для закріплення мисленого впливу людини. Цей прилад здатний зберігати уявний вплив оператора і надавати *тривалий заданий уявний* вплив на розчини неорганічних та органічних речовин: збільшувати або зменшувати рН води, підвищувати активність ферментів – лужної фосфатази, АТФ та інших, прискорювати розвиток личинок плодової мухи та покращувати якість доквілля там, де знаходиться пристрій.

Ментальне виробництво речовини. У психофізиці давно були відомі явища матеріалізації та дематеріалізації, під час яких відбувається виникнення та зникнення матеріальних тіл і речовин завдяки уявній дії обдарованих медіумів, що докладно описано в фундаментальних монографіях, які стали вже історією, але люди і в наш час виявляють свої унікальні можливості щодо створення матерії *de novo* лише за допомогою уявного наміру. Є дані, підтверджені різними дослідниками, що показують феноменальну ментальну здатність деяких людей до матеріалізації різних речовин та об'єктів. Аналогічні дослідження були проведені з вивчення матеріалізації різних предметів та

речовин бразильцем А. Аміденом, а його співвітчизник М. Кутінхо відомий як феноменальна людина, яка прискорює розвиток курячих яєць прямо під час експериментів на очах у присутніх, замість необхідної для цього звичайної 20-денної інкубації, і матеріалізує навіть живі об'єкти.

Екстрасенсами показані фундаментальні психофізичні явища, наприклад, реципрокні (взаємоповоротні) зміни агрегатного стану речовини, тобто перехід з рідкого стану в тверду речовину і навпаки, також і створення живої істоти з неживої органічної матерії як доказ надзвичайних можливостей сили думки людини.

У зв'язку з цим наведемо експерименти Цзян Каньчженя, який у 80-ті роки ХХ ст. створив фізичний пристрій, що завдяки електромагнітному резонансу «зчитував» інформацію з ДНК одного живого об'єкта та спрямовував її на інший живий об'єкт, досягаючи при цьому, зокрема й ефекти омолодження організму. В одному з експериментів експериментатор діяв електромагнітним полем дині на насіння огірків, що проросло. Вирослі рослини мали смак донора – дині, а біохімічний аналіз показав, що в їхній ДНК мали місце відповідні зміни, які передавалися з покоління до покоління. В іншому експерименті ЕМ полем арахісу обробили пагони соняшника. Після цього в останнього змінилася форма насіння, і їм частково передалися смакові якості арахісу. За подібною ж методикою досліджувалися тварини: спочатку Цзян Каньчжен обробив біоелектромагнітним полем качки 500 курячих яєць. Вилупилося 480 курчат, у яких було зафіксовано такі зміни: у 25 % на лапках з'явилися перетинки; у 80 – була плоска качина форма голови; у 90 – змінилося розміщення очей. Подібним чином були отримані курчата, вкриті вовною, а також мали місце й інші незвичайні феномени.

Висновки

Поява людини – це усвідомлення еволюцією самої себе
Д. Хакслі

Тейяр де Шарден, розрізняв три послідовні, якісно різні стадії планетарної еволюції: «*переджиття*» (літосфера), «*життя*» (біосфера) і «*феномен людини*» (ноосфера). При цьому рушійною силою еволюції розуміється *свідомість*, яка прагне досягти пункту «Омега» (символічне позначення Христа), коли поява людини розуміється не завершенням земної еволюції, а ключ до зростання і вдосконалення світу.

Якщо найвищою цінністю світу є людська особистість як вільна від світу сутність, що *усвідомлює себе*, то «оазиси» свободи як засоби кристалізації свідомості (парадокс у мисленні, абсурд у соціальних процесах, хаос у космоприродній реальності) постають «колискою» свободи, а наш, нібито недосконалий і сповнений зла, занурений у парадокс, абсурд і хаос світ постає, таким чином, *досконалим інструментом кристалізації свободи та становлення особистості*. Цей висновок підтверджується синергетикою: парадокс виникає на межі між суперечливими / протилежними процесами, при цьому на межі між конфліктами протилежних сил має місце не народження хаотичних структур, як вважалося раніше, а відбувається спонтанне виникнення самоорганізації й порядку вищого рівня (І. Пригожин, Б. Мандельброт, С. Смейл та ін.)

Особистість як вільна, самодетермінована, самосвідома істота, що тотожна тільки сама собі, – це безкінечна відкрита потенційність, і, як системна властивість цілого, завжди переважає всі свої психічні, тілесні, діяльнісні прояви. За таких умов, особистість це сутність, яка ніколи повністю не об'єктивується.

Особистість є функцією свободи як способом трансценденції буття і злиття з Абсолютом. Бути особистістю – означає мислити себе не від цього світу, бути в реляції до Абсолюту, Який знаходиться поза світом. Цей висновок виявляє численні проєкції у релігійній свідомості у вигляді сентенцій: «людина – це Бог», «людина – син Бога», «людина – раб Бога». В індуїзмі (і, отже, у Ведизмі) Господь Кришна стверджує, що через Свою абсолютну природу будь-які стосунки з Ним (позитивні чи негативні, синові, подружні, материнські, батьківські, любовні тощо) завжди приводять до одного результату – звільнення від реінкарнаційного «коlesa Сансари», що й дозволяє людині, «перемагати світ» (за висловом Христа), виходити за межі реальності, чи, як сказано в Апокаліпсисі, – дозволяє людині підніматися до трону Всевишнього щоб «сісти праворуч Батька».

Свідомість / самосвідомість, як системотвірна властивість особистості, є фундаментальною цінністю людини і суспільства. Їй має належати провідна роль у системі антропологічного знання

(суттєвим аспектом якого виступає знання про ноосферу, що продукуються ноосферизмом – наукою про ноосферу).

При цьому свідомість постає перед дослідником принципово **парадоксальним феноменом**, оскільки вона інтегрує протилежні сутності через те, що людина одночасно 1) усвідомлює зовнішній світ як дещо зовнішнє стосовно себе як **об'єкта** свідомості / мислення, і 2) усвідомлює сама себе як **суб'єкта** свідомості / мислення. За таких умов людина одночасно і дистанціюється від себе, і ототожнюється з собою. Можна припустити, що особистість (як функція самосвідомості) локалізується на межі – у нейтральній точці між своїми зовнішнім (усвідомлення зовнішнього світу) і внутрішнім (усвідомлення себе) статусами.

На відміну від багатьох тварин, які, наближаючись до статусу біоробота, «тотожні своєму існуванню» (подібно до того, як позбавлені свідомості комп'ютерні пристрої «тотожні сукупності своїх програмних алгоритмів»), людина, яка володіє свідомістю, здатна долати залежність від космосоціоприродного середовища, звільнитися від долі біоробота, що тяжіє над кожним з нас.

У цьому розумінні свідомість є **метою людського розвитку**, оскільки за допомогою свідомості людина рефлексує – усвідомлює себе, тим самим досягаючи «надситуативності», самодостатності, самодетермінованості, звільняючись із «полону» актуальної даності і, зрештою, – від світового детермінізму загалом. За таких умов, свідомість надає людині **свободу** – найвищу цінність людського буття, що є найзагадковішим предметом вивчення сучасної науки.

Надситуативність, самодостатність, самодетермінованість людини, яка володіє свідомістю, постає не тільки показником свободи, а й виражає **феномен неадаптивності, характерний внутрішній мотивації та творчій діяльності людини** [4; 5; 12].

Дослідження феномена свідомості / самосвідомості дозволяє дійти висновку, що людина здобуває свідомість (свободу) тріадним способом:

1. По-перше, свідомість виявляється у процесі фазових граничних (нульових) станів, що вивчаються синергетикою в контексті теорії критичних явищ. При цьому, **оскільки граничні нульові стани притаманні усім системам як живої, так і неживої матерії, то можна зробити вкрай важливий для ноосферизму висновок: у певному контексті свого існування Всесвіт як загалом, так і на рівні всіх його окремих систем і елементів володіє свідомістю, і ми, таким чином, існуємо у світі, де кожна його частинка є свідомою істотою** [11]. Отже, **ноосфера, відповідно до синергетичного принципу емерджентності («ціле більше частин»)**, **постає синтезом свідомостей не тільки людей, а й свідомостей всіх елементів планети Земля.**

2. По-друге, свідомість виявляється у сфері трансценденції / рефлексії – виходу за межі буття; цей процес відображається як у сфері релігійної свідомості (емоційно-правопівкульовий аспект людини), так і у процесі абстрактно-логічного освоєння світу людиною (логіко-лівопівкульовий аспект людини). Вихід за межі актуального буття може досягатися і на шляху **цілеутворення**, коли людина звільняється від принципу «тут і тепер» (звільняється від детермінізму теперішнього моменту існування) через орієнтацію на мету своєї діяльності, яка знаходиться у майбутньому, тобто ще не існує, постає невидимою, віртуальною сутністю. Тут потенційне майбутнє (мета) інтегрується з актуальним теперішнім (сьогодення). У цьому контексті можна навести історію просвітління Гаутами Будди, який вступив на шлях духовного розвитку після відкриття в молодому віці істини про чотири камені спотикання людського життя – старості, хвороби, страждання та смерті, які, будучи потенційними подіями, чекають кожного з людей у віддаленому майбутньому. Таке знання про події, які відбудуться з кожним з молодих людей через багато років, змусило Будду, котрий сприймав потенційне майбутнє (майбутні страждання) як актуальне сьогодення, вступити на тернистий шлях просвітлення, результатом якого було створення світової релігії.

3. По-третє, свідомість виявляється завдяки поєднанню будь-яких протилежностей в акті творчого мислення, коли у функціональному контексті можна говорити про поєднання право- та лівопівкульових аспектів людини, внаслідок чого досягається нейтральний стан, вільний від дуального принципу причинно-наслідкової залежності, яка актуалізується в силу асиметричності нашої реальності (П. Кюрі); при цьому саме в такому нейтральному стані людська істота звільняється від дії мотивів, стає неадаптивною, надситуативною, незалежною від світу індермінантною креативною сутністю, зануреною у **творчу діяльність заради самого процесу творчості**, подібно до фундаментального естетичного принципу «мистецтво заради самого мистецтва».

Зазначені три фундаментальні способи реалізації свідомості фіксують момент, коли досягнення свободи, як **1) акт свідомості**, **2) функція свідомості** та **3) спосіб досягнення свідомості**, виявляє феномен **єдності протилежностей** не тільки у процесі творчого мислення, але:

а) у сфері теорії критичних явищ, коли єдність протилежностей фіксується в момент переходу системи з одного стану в інший;

б) у процесі трансценденції, який також передбачає єдність протилежностей у результаті поєднання полярних станів людини (асоціативного і дисоціативного), тобто станів «тут і тепер» і «поза тут і тепер», що дозволяє досягти **нейтрального стану**, у нейтральній сфері якого тільки і можливі як феномен ідеального, так і відображення людиною всієї множини Всесвіту у контексті єдності цього Усесвіту; у цьому нейтральному стані кристалізується свідомість людини як головна функція її особистості.

Феномен єдності протилежностей, який виступає не тільки сутністю свідомості, але й принципом істини «як єдності протилежностей» (С. Церетелі), виявляє **парадоксальний зміст**, що на рівні педагогічної теорії реалізується у вигляді нового напрямку педагогіки – **педагогічної парадоксології**, яка постає наріжним аспектом педагогічної теорії ноосферної освіти. Творче парадоксальне мислення – основний об'єкт педагогічної парадоксології, яка базується на **постнекласичній педагогічній парадигмі**.

Важливо зазначити, що **парадоксальність як нейтральний феномен** виступає сутністю творчих і геніальних людей, що відрізняються амбівалентністю їхньої психічної організації. Така парадоксальна двоїстість у психології реалізується у вигляді категорій **бісоціації** (фундаментальна здатність людини створювати / актуалізувати дещо абсолютно нове) та **дипластії** (фундаментальна здатність людини поєднувати протилежності).

Якщо свідомість у певному сенсі тотожна ноосфері, а свідомість реалізується як у процесі синтезу протилежностей, так і у «точці нуля» (коли система, що розвивається, переходить із одного стану в інший), то на рівні соціальної психіки людства загалом стан єдності протилежностей передбачає актуалізацію соціальних протиріч та їх загострення до вищого ступеня, що, водночас, передбачає актуалізацію ноосферної реальності [2; 3]. Це ми зараз і спостерігаємо, коли виявляємо системну кризу людської цивілізації та наявність глобальних та найжорстокіших протиріч між людиною та природою, між багатими та бідними, між окремими людьми, а також між певними країнами.

У цілому, **«нульова точка»** виявляється сутністю, яка постає «початком, серединою і кінцем усіх творінь», а також структурує / організовує людську свідомість.

По-перше, нульова нейтральна сутність виступає «середовищем» людської свідомості, в ній реалізується свобода (індетермінізм), на основі якої людина досягає феномена самореференції та трансцендує простір і час – рефлексує, усвідомлює себе. У силу наявності нульових фаз розвитку всіх об'єктів, у даних нульових фазах всі об'єкти Всесвіту набувають статусу свободи / індетермінізму – свідомості, що робить їх свідомими істотами. Однак ця свідомість пробуджується в даних об'єктах нерівномірно, коли константність, повнота свідомості досягається істотами, які перебувають у нульовій фазі постійно, що реалізується в медитативному стані єдності право- та лівопівкульових функцій головного мозку людини, синтезу «правих» і «лівих» організмених процесів (наприклад, нервових процесів гальмування та збудження, катаболізму та анаболізму тощо).

Півкульовий синтез дозволяє досягнути єдності двох протилежних поведінкових стратегій людини – пасивної та активної, яка в системі педагогічної синергетики набуває такого вигляду, за О. Князевою: «не суб'єкт дає рецепти та керує нелінійною ситуацією, а сама нелінійна ситуація, природна, чи ситуація спілкування з іншою людиною, чи з собою, якимось розв'язує і, зокрема, буде й суб'єкта. Нелінійне, творче ставлення до світу, таким чином, означає відкриття можливості зробити себе таким, якого творять. Дозволити нелінійній ситуації чи іншій людині впливати на себе. Будувати себе від іншого. Схожий принцип знаходимо в поетичній державі Поля Валері: «Творець – це той, кого творять».

Це відповідає сутності спонтанно-інтуїтивної поведінки «істинно мудрої людини», яку окреслює орієнтальний канон: «безмовна, перебуває в недіянні, але усьому причетна; незворушна, не управляє, але усе тримає у порядку. Те, що називаю «недіянням» означає не випереджати ходу речей; те, що називаю «усьому причетна», це слідувати ході речей; те, що називаю «усе тримає у порядку», додержуватися взаємної відповідності речей». Порівняйте з біблійним принципом: «Хай не знатиме ліва рука твоя, що робить правиця твоя» (*Мф. 6: 3-4*). У буддизмі метою людського

існування є пробудження «вищої» природи. У її сфері людина переборює протистояння «Я» і не-«Я», приймаючи принцип «анатта» (відсутність «Я», квієтизм), відкидаючи бажання та волю, виявляючи «дзен» як виразник інтуїтивно-просвітленої поведінки, що відповідає стану самореалізації А. Маслоу, а також трансперсональному буттю, виявленому дослідженнями С. Грофа.

По-друге, через трансценденцію – виходу людиною за каузальні, просторово-часові межі Всесвіту – людина як свідомо істота вступає в реляцію з Абсолютом, який також визначається як вільна і трансцендентна світові Сутність. У реляцію (спілкування, взаємодію) з Абсолютом людина також потрапляє у стані «нульових точок», що також звільняє людську істоту від принципу детермінізму.

По-третє, нульова / нейтральна фаза розвитку виступає фокусом єдності всіх об'єктів, елементи яких через відмінність їх фізичних параметрів і режимів функціонування можуть об'єднуватися в єдину систему (об'єкт) тільки через наявність нейтральної фази / сутності, в якій ці параметри і режими «згладжуються», «нейтралізуються» та приводяться до єдності. Отже, нуль є «вседержителем» Всесвіту та його елементів (об'єктів, частин, систем). Таким чином, оскільки в нульовій точці всі об'єкти приходять до функціонально-параметричної єдності, можна сказати, що Всесвіт загалом єдиний у цій точці.

По-четверте, нульова / нейтральна фаза розвитку (як нуль функції на синусоїді) всіх об'єктів у Всесвіті виступає організатором цього розвитку, а також «середовищем», в якому здійснюється зміна якісних станів об'єктів, що розвиваються.

По-п'яте, нульовий нейтральний стан (фізичний вакуум, ефір) постає середовищем взаємодії різних і протилежних об'єктів Всесвіту, оскільки тільки на нейтральній площині матерії є можливою будь-яка взаємодія, про що засвідчує аналіз взаємодії у контексті чотирьох видів фундаментальної взаємодії – сильної, слабкої, електромагнітної, гравітаційної.

По-шосте, нуль як нейтральна парадоксальна сутність постає організатором соціальної реальності, де в контексті індивідуальної та суспільної свідомості нуль транслюється у формах синергії, дипластії, парадоксу, хаосу, абсурду, божевілля, нонсенсу тощо.

По-сьоме, нуль як модель фізичного вакууму (Ніщо) виступає «матеріалом», з якого твориться Всесвіт, а також є метою існування останнього.

Список використаних джерел

1. Аршава І. Ф., Корнієнко В. В. Основи нейропсихології. Дніпропетровськ. 2013. 148 с.
2. Вознюк О. В. Феноменологічні інструменти взаємодії людини з ноосферою та її різнобічні імплікації // Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука : під час випробувань і надалі : колективна монографія / До 160-річчя від дня народження В. І. Вернадського ; за наук. ред. А. П. Самодріна. Київ-Кременчук: Вид-во «НОВАБУК», 2023. Т. 3. С. 274–345.
3. Вознюк О. В. Концепція ноосферної освіти у першому наближенні. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодріна. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2021. Т. 1. С. 120–145.
4. Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації. Житомир, 2015. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 294 с.
5. Кубицький С. О., Вознюк О. В. Розвиток мотивації курсантів. *Вісник Національної Академії Оборони України*. Збірник наукових праць, 2006. № 2. С. 82–87.
6. Цехмістро І. З. Голістична філософія науки. Харків: АКТАС. 2003. 285 с.
7. Aspect A., Grangier P. and Roger G. Experimental Realisation of Einstein-Podolsky-Rosen-Bohm Gedankenexperiment: A New Violation of Bell's Inequalities. *Phys. Rev. Lett.* 1982. 49,91.
8. Barron, B. Klein C. (2016) What insects can tell us about the origins of consciousness. *PERSPECTIVE*. Vol. 113, No. 18 P. 4900–4908. <https://doi.org/10.1073/pnas.1520084113>
9. Goff Philip. Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness London: Rider Books. *Penguin Random House*. 2019. 256 p.
10. Marie-Claire Cammaerts, Roger Cammaerts. Are ants (Hymenoptera, Formicidae) capable of self recognition? *Journal of Science*. 2015. V. 5 (7). P. 521–532.
11. McFadden J. Integrating information in the brain's EM field: the cemi field theory of consciousness. *Neurosci Conscious*. 2020 (1) :niaa016. doi: [10.1093/nc/niaa016](https://doi.org/10.1093/nc/niaa016). PMID: [32995043](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32995043/); PMID: [PMC7507405](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/PMC7507405/)
12. Ryan R. M., & Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic

motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. № 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>

13. Russell L. de Valois, Karen K. de Valois. Spatial Vision. *The Quarterly Review of Biology*, 1988, № 63 (4), 482 <https://doi.org/10.1086/416097>

14. Sheldrake R. The Evolutionary Mind: conversations on science, imagination & spirit, Rhinebeck, NY: Monkfish Book Pub. Co., 2005. 224 p .

15. Sylvain Alem, Clint J. Perry, Xingfu Zhu, Olli J. Loukola, Thomas Ingraham, Eirik Søvik, Lars Chittka. Associative mechanisms allow for social learning and cultural transmission of string pulling in an insect. *PLoS Biology*. 2016. V. 14(10). P.e1002564. Doi: [10.1371/journal.pbio.1002564](https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1002564)

16. Talbot MJ. The Holographic Universe, Sofia Publishing House, 2016. 384 p.

HUMAN CONSCIOUSNESS AS A NOOSPHERE UPDATE MECHANISM ON PLANET EARTH

O. V. Voznyuk

Abstract. The study is devoted to the problem of modeling the noosphere in the process of analyzing human consciousness. An analysis of the properties of the noosphere and consciousness enables to conclude that these two phenomena are ontologically isomorphic: if the noosphere is understood as a biosocial, psychomental, energy-informational, biofield, spiritual entity, crystallizing itself on the basis of coherence (harmonization, synergy) of the diverse contents of the consciousness of representatives of planet Earth, then human consciousness, firstly, acts as an ideal, energy-informational, biofield, psychophysical, spiritual entity (as indicated by many facts, such as, for example, the disease “hydrocephalus”, phenomena of simultaneous recognition, precognition, paranormal phenomena, etc.), secondly, consciousness can be understood as the essence of Homo sapiens in the form of a synergy of all its aspects, which allows us to reduce consciousness to the human soul being its eternal entity. Thus, the properties of the noosphere can be determined on the basis of the properties of human consciousness, in the study of which contemporary researchers have achieved some success.

Key words: consciousness, self-awareness, freedom, noosphere, synergy, quantum-photon level of the Universe, physical vacuum, the Absolute, principles of non-locality.